

auch dieselbe Vorstellung enthalten oder an *folle farine* „Staubmehl“ anknüpfen, kann ich nicht entscheiden.

Welche der vorstehenden Deutungen auch die definitive sein mag, soviel ist methodisch sicher, dass wir *lapte zburat* anknüpfen müssen an einen der im Rumänischen vorhandenen Stämme, bevor wir in einer Nachbarsprache Anknüpfungen suchen.

10 arom. *zgurîescu* „scotocesc“.

Ich bin mit Capidan *Dacorom.* II 630 f. soweit einverstanden, als er von der Grundbedeutung *dau cu râtul prin pământ* (despre porci) ausgeht, nur würde ich nicht *grumus* Erdhaufen, Hügel (**exgrumire*) sondern lieber *grunium* „Schweinsrüssel“ (frz. *groin de porc* etc. REW 3794), zugrunde legen, also ein **ex-grunî-ire*. Das Verb hätte dann die urspr. Bdtg. des arom. *gruîu* „Kinn“ aufbewahrt, wie Puşcariu *Etym. Wb.* No. 744 den auch als Vorgänger der Bdtg. „Kinn“ (wie ueng. *gruoñ* „Kinn“) eine solche ‚Schnauze, Maul‘ fordert. Dass das Wort im Rumänischen ursprünglich weiter verbreitet gewesen sein muss, zeigt das dacorum. *gruiu* „Hügel“, das Brüch, in sehr einleuchtender Weise gegen mich polemisierend, zu „Schnauze, Kinn“ gestellt hat (*Arch. f. neu. Spr.* 135, 417, wie vorher schon G. Meyer *Alb. Stud.* 4, 96).

Bonn.

Leo Spitzer.

1. Buştean.

În Dicţionarul Academiei comparăm acest cuvânt pe de o parte cu cuvintele romanice care pleacă de la un tip **būsca* „bucată mare de lemn“ (REW. 1420), pe de alta cu unele urme romanice ale lat. *bustum* (REW. 1422), care însemnează „trunchiu“ sau „butuc“. Adăogam însă acolo că neexplicat rămâne sufixul.

Din cauza acestui sufix, care nu se găseşte nici odată într-o funcţiune asemănătoare, trebuie, cred, să renunţăm la aceste apropieri. Şi din altă cauză. Cuvântul e nou în limbă: nici un exemplu citat în Dicţ. Ac. nu e anterior sec. XIX. Şi puţinele urme lăsate de acest cuvânt în toponimie (un *Buştenar* în Prahova, un *Buştenet* în Muscel şi câte un *Buşteni* în Prahova şi Dolj, după Marele Dicţionar Geografic) dovedesc că avem a

face cu un cuvânt recent. Nimirile acestea de localități se găsesc în regiuni unde o influență săsească nu e exclusă.

Mi se pare că *buștean* nu e altceva decât germ. *Baumstamm* „trunchiu de copac“, în rostirea Sașilor Ardeleni: *bumštam*. Din cei doi *m*, primul a dispărut prin disimilare completă, *a* după *št* s'a pronunțat *ea* (ca în *șteamp*, *șteand*, *șteangă* etc., cf. I. Borcia, *Jahresber.* X, 240), iar terminația *-eam* s'a orientat după multele cuvinte românești derivate cu suf. *-ean*.

2. Căținel, arom. alină, dacor. călin, călăiu, călon, cățină.

Adverbul *căținel*, întrebuițat cu deosebire în părțile nordice ale teritoriului dacoromân — Baratul se aseamănă și de astădată cu Moldova — e tradus de dicționare și glosatori (Lex. Bud., Șezătoarea II, 187/28, Kirileanu în Glosarul la operele lui Creangă, Pamfil) prin „încet, încetinel, încetișor, domol, lin“, sau prin dialectalul „mereu“, une-ori și prin „tiptil“.

Prin regiunile cărora aparțin eu (Brașov-Bran) cuvântul nu se întrebuițează de localnici; învățându-l din lectură, în simțul limbei mele el exprimă simultan două idei: pe lângă cea de „mișcare înceată și lină“ și pe cea de „prevedere, luare-aminte, grijă, timiditate“. Într'adevăr, dacă cercetăm cu atenție materialul strâns pentru Dicționarul Academiei, vedem că acest din urmă înțeles apare adesea destul de limpede, d. ex.: *Bătând căținelu* (= încet și cu timiditate) *cu mâna în ușă...* Dosofteiu, Viețile sf. 133 v. *Catanele au purces căținel* (= fără să facă zgomot) *a se apăra alături cu tufele* Muste, Letop. III, 68/18. *Scoțându-și sabia, o apropiè de gâtul său și atingeà căținel* (= cu luare aminte) *cu dânsa grumazii săi* Uricariul I, 277/6. *În vârful degetelor, căținel* (= cu grijă și fără a face zgomot), *fiindu-și răsufitul, au trecut prin un șir de odăi* C. Negruzzi, Opere I, 78. *Șoptea și îmblă căținel* (= cu precauție), *ca să n'o audă împăratul* Creangă, Povești, 97/17.

Exemplele se pot înmulți cu ușurință.

Această nuanță de sens l-a făcut pe Tiktin (*DRG.*) să se gândească la lat. *cautus* „prevăzător“. Dacă el ar fi cunoscut legea fonologică despre prefacerea lui *au* proton în *a*, n'ar fi adăogat pe acel „vielleicht“, care exprimă îndoiala sa.

Cred că trebuie să plecăm de la un derivat al lui *cautus* și adecă de la lat. *cautēla* „prevedere, precauțiune“, care a dat, în

lat.-pop. naștere și unui verb. **cautelare* „a privi cu luare aminte“, păstrat în sardul *kadelai* „a privi“ (Meyer-Lübke, REW. No. 1783). Un derivat adjectival cu suf. *-īnus* sau *-ēnus*, **cautelīnus* sau **cautelēnus* „care își ia toate cautelele, prevăzător, precaut“ ar fi trebuit să dea în românește **cäterin*. Schimbarea lui *r* în *l* (sau netrecerea lui *l* în *r*) în acest cuvânt se poate explica în trei feluri: sau pe cale derivativă, sau asociativă sau pur fiziologică.

Mai puțin probabilă mi se pare prima ipoteză, după care *cautelă* să fi fost modelată după multele diminutive în *-ellus*, *-a*, iar un **cautellēnus* să fi dat *cătelin*.

A doua ipoteză ar fi, că păstrarea lui *l* nealterat între vocale s'ar datorî unei orientări după cuvântul *lin*: **cautelēnus* și mai ales adverbul **cautelēne* a putut fi analizat, prin etimologie populară, în *caute* + *lene* „în mod prevăzător și lin“. În momentul când **line* a devenit *lin*, și **căteline* s'a putut preface în *cătelin*. O astfel de etimologie populară s'a întâmplat și pe teren românesc, mai târziu, în dialectul meglinit, unde cuvântul *cătelin* „încetinel“ a fost despărțit (înainte de pierderea cuvântului *lin*) în *căta* „puțin“ și în *lin*, încât s'a format opusul *căterou* (= *căta* + *rău*) „repede“.

Ceea ce se petrece la masele grăitoare, în mintea căroa e vecinic treaz simțul etimologic, se poate întâmpla și la cercetătorii limbei când caută să elucideze originea unui cuvânt. Mi se pare că o astfel de „etimologie populară“ au făcut și Candrea și Densusianu în Dicționarul lor etimologic (No. 362), când au explicat pe *cătelin* din *câte* (< lat. *cata*) + *lin* (< lat. *lenis*). Analogia falsă care e caracteristică pentru orice etimologie populară, le-a dat-o expresia *câte puțin*, pe care o citează în sprijinul explicării lor, uitând că în limba noastră a cest *câte* nu se poate lega decât de numerale, prefăcându-le în distributive (*câte unul*, *câte zece* . . . , *câte odată* = *câte una dată*) Prin extensiune s'a putut zice și *câte ceva*, *câte puțin* (în limba veche și *câte mult*) *câte o leacă*, prin înlocuirea numeralului hotărît (*unu*, *zece* . . .) printr'un pronume sau adjectiv care exprimă o cantitate nehotărîtă (*ceva*, *mult*, *puțin*, *o leacă*). Dar este absolut împotriva spiritului limbei românești — și numai etimologia populară o poate produce — combinația distributivului *câte* cu un adjectiv calitativ, d. ex. *câte tare*, *câte dulce*, *câte bine* sau *câte lin*.

Mult mai probabil este însă că păstrarea lui *l* între vocale

în acest cuvânt se datorește unor cauze fiziologice. Disimilarea lui *r-n(m)* în *l-n(m)* nu este fără păreche în limba noastră. O găsim bunăoară în *amerință-amelință* (deși în acest cuvânt am putea pleca și de la forma *amenință*, admitând disimilarea *m-n* în *m-l*), *creangă* și *cleangă* (în Ardeal; am putea avea a face și cu disimilarea mai obicinuită *r-r* în *l-r*, mai întâiu în derivatul *crenguros* > *clenguros*), *croncan*, *croncâni* și *cloncan*, *cloncânt* (Jahresber. IX, 181), arom. *mirdzeane* și *mildzană*, *siriman* și *sili-man* (Săliște, în Ardeal), *sarcină* și *salțină* (la Olimpovlahi), cf. și *urmă* și *adulmec*; *îmbondori* și *îmboldori* (DR. I, 232), *zâmbre* și *zâmbre* (jud. Buzău), poate și în *tâmpre* < **tâmpre* < *tempora* (incât n'ar trebui să mai presupunem un tip *temp[ula]*). Cf. și *razna-răzleț*, *rână-râlă*.

Mai mult decât atâta. Se pare că de câteori un *l* intervocalic latin eră urmat în silaba următoare de un *n* (poate și *m*), trecerea lui *l* în *r* a fost oprită printr'un fel de disimilare prohibitivă, precum o putem observa la rotacizarea lui *n*, când mai eră un *r* în vecinătate (cf. acest volum p. 383)¹ și la *l* intervocalic urmat de *r* în silaba următoare în *culastră* (alături de *curast(r)ă*) < **colastra* și în arom. *căloare* (alături de *căroare*) < *calorem*. Această părere o întemeiem pe următoarele etimologii, în parte nouă:

C. Lacea a arătat (*Anuarul LI al Gimnaziului român din Brașov*, p. 1–2 din extras) că *scăloiu* (*scaloiu*) „un fel de ceapă lungăreață, cu foaia groasă (neînvălită bine); (fig.) fată înaltă, iute la fire“, întrebuițat în Țara-Bârsii, Țara Oltului și jud. Treiscaune (iar și în Muntenia), este lat. (*allium*) *ascalonium*, propriu „usturoiu din Ascalo“, întocmai precum corespondentele române (Meyer-Lübke, REW. no. 694) derivă din (*cepa*) *ascalonia*. Spre a explica nerotacizarea lui *l* intervocalic, Lacea pleacă de la o formă lat. vulg. **ascallonium*, modelată după *allium* (= *alium*)².

¹ Și în vechile noastre texte cu rotacism consecvent întâlnim aceleași „excepții“ ca la Istroromâni, pricinuite toate din cauza influenței disimilatorice a unui *r* sau a înrăuririi asimilatorice a unui *n, m* învecinat: *mănie* (cf. și *străminare*) în Cod. Vor., *închină-ne-vrem*, *mănuile*, *mene*, *suspînarea* și *țerînă* în Psalt. Hur. *adonără*, *măniie*, *oamînilor*, *spûnerea* în povestea Duminecii (Cuv. d. bătr. II) etc.

² Conservarea lui *l* s'ar putea explica și admitând că în acest cuvânt de origine greacă (*Ἀσκάλων*, el aveă o rostire «exilis», ca în cazurile discutate de mine în *Conv. lit.* XXXIX, 307 ș. u. Mă întreb însă acuma, dacă chiar *scălâmbă* al nostru (în loc de **scărâmbă*) nu datorește și el menținerea lui *l* tot influenței nazalei din silaba următoare.

Aromânescul *alin* (inf. *alinare* sau *alnare*) cu înțelesul de „suiu, urc“ cred că nu e altceva decât lat.-pop. **aleno -are*, păstrat și în ital. *alenare*, franc. *haleiner*, prov. *alenar* (Meyer-Lübke, REW. 473), metatezat din clasicul *anhelo*, *-are*¹. Trece-rea de înțeles de la latinul și romanicul „(ră)sufliu greu, gâfâiu“ la românescul „urc“ nu mi se pare prea grea de admis, la un popor care trăește în munți (cf. și cuvântul *rușchiu*, mai de-parte în aceste „etimologii“). Răsufierea grea este una din cele mai caracteristice efecte ale urcușului repede sau continuu².

Dar chiar de la tulpina *cal-* a verbului *calere* — cu *l* păstrat și în *căloare* amintit mai sus — avem trei derivate străvechi.

Unul e adjectivul *călin*, care, precum arată sensul de „călduț, căldicel“ (Rev. crit. -lit III, 91) presupune un adjectiv *calī-nus* sau **calēnus*

Probabil că de la aceeași tulpină *cal-* e derivat și **calaneus*, forma la care ne duce adjectivul nostru *călâiu*. Acesta are, precum îmi comunică G. Oprescu, în Muscel înțelesul de „călduț“. Cu acest înțeles îl găsim întrebuițat de Al. Popescu-Telega în traducerea romanului, „Iubirea iubirilor“ de Ricardo Leon (p. 37), despre apă: *Drumețul se apropie de pârâu... și-și lipi buzele de apele domoale și călâi, de par'că erau cleioase*; cu o pagină mai departe, despre aceeași apă cetim: unde le încropite ale pârâului³. În alte părți se numesc *ouă călâie* cele care nu sânt bine răscoapte (com. de G. Vâlsan), deci cele numai „încălzite“ în loc de fierțe. Mai des se întrebuițează acest adjectiv despre lemne de foc, cu înțelesul de „verzi, neuscate bine,

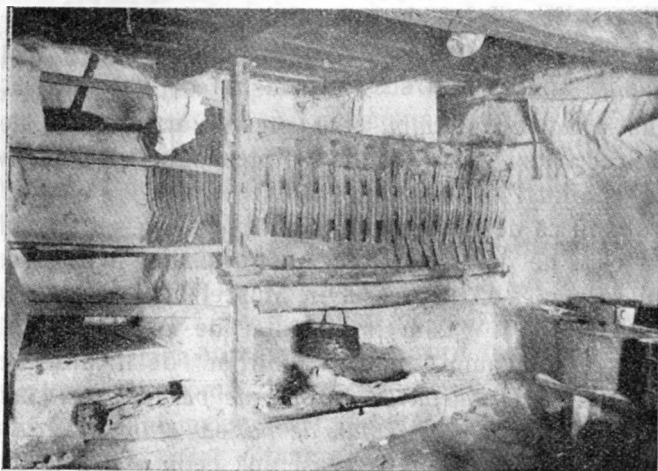
¹ Substantivul *alena* = anhele e atestat cu forma metatezată în glose cf. Wartburg FEW. s. *anhelare*.

² Întru cât românescul *anină* este același cuvânt ca arom. *alină* (cu asimilarea *l-n* în *n-n* și cu trecerea de înțeles „urc ceva“ — „fixez sus“) nu știu; în *Lat. Ti und Ki* p. 172—175 dădusem acestui cuvânt altă etimologie.

³ În textul spaniol: „las aguas calientes, blandas y gelatinosas“, iar în pasagiul următor: „en las calientes aguas del arroyo“. Faptul că span. *caliente* „fierbinte“ a deșteptat în mintea traducătorului român cuvântul *călâiu* e caracteristic. Întrebat asupra înțelesului precis a acestui cuvânt, dl Popescu—Telega îmi comunică în scris că în Prahova se zice: „nu bea apă din *doniță*, că-i *călâie*, a stat la soare“; „să-mi ferbi un ou, nici răscopt, nici cu zeamă, numai *călâu* (sic!)“ și figurat: „cutare femeie e o îngălătă, o *călâie* (= mototoală, înceată, murdară)“. Despre lemne nu se zice că sânt călâie — Pentru forma *călâu* cf. *molâu* sau *molâie*.

tăiate de curând“ (Dicț. Acad.), la origine, cred, care în foc nu se aprind bine și dau deci numai o căldură mică. Pentru sufix, cf. lat. *siccaneus* „uscăt“ de la *sicco,-are*¹.

În sfârșit avem, în Țara-Hațegului, cu vântul *căloănu*. Obiectul numit astfel a fost descris în Dicț. Acad. (supt *cal*) apoi de O. Densusianu (Țara-Hațegului 312), care dă și o reproducere fotografică. Dau și eu aici, altă fotografie, din comuna Muncelul-

Căloănu.

mare (regiunea Pădurenilor, jud. Hunedoara) și o descriere exactă, primite de la R. Vuia, care a făcut repetite călătorii cu scopuri etnografice în Țara-Hațegului.

„*Căloănu* este o vatră liberă (freier Herd) deasupra căruia, cam la o înălțime de un metru, se aplică o mantă în formă piramidală, care cu capătul din sus intră în tavan, iar cu baza ei acopere vatra. Mantaua poartă numirea de capră; ea e construită din lemn cu pereți împlețiți din nuiete sau speteze și e tencuită spre a fi apărată de foc. Partea de jos a carei este încadrată în lemn și se numește ca mișă. Marginile camifei serveșc ca poliță; pe ea se păstrează diferite obiecte și mărunțișuri, mai ales obiecte de care e nevoie la fier, ca oale, blide ș. a. Colțul liber al camifei este legat de grindă cu un laț numit feroș ori fiulăre. Capra căloănuului poate fi de o mărime însemnată; am măsurat la baza ei și 3 m lungime și 1¹/₂ m lățime: mărimea ei obicinuită la bază e 2 m lungime și 1 m lățime. Nevasta, când gătește, se poate așeza supt capră pe un scaunel lângă foc.

¹ Altă explicare etimologică dă acuma Giuglea în aceasta DR. p. 618.

„Pentru apărarea acoperișului de primejdia scânteilor, se aplică în pod, deasupra caprei, o întocmire de nuiete în forma coperișului de rogojină deasupra carului, care e la un capăt închisă. Această întocmire poate să fie și din lespezi proptite și lipite în forma unei lăzi. Ea poartă numirea de *capră*, *babură* sau *iapă*. Fumul se adună supt capră, trece prin babură, se împrăștie prin pod, de unde scapă prin deschizături și prin găurile anume făcute în coperișul de paie și căptușite cu împletitură de nuiete.

„Focul se face jos, supt capră, pe însăși vatra sau podeala casei și e împrejmuit numai cu vreo câteva lespezi aruncate în jurul lui. Locul dintre vatra focului și perețele din dosul casei, unde e colțul, se cheamă *und'eț*; aici se adună cenușa iar părții celeilalte a vetrei, unde se pun lemnele, îi zic *tășuni*. Jos, dealungul părelui, pentru a-l scuti de foc, e tras un zid mic de piatră, cam de o palmă și ceva de înalt, numit *cămișeț*. Pe el se pun oalele (de obicei oala cu chisăliță) și alte mărunțișuri. În colțul dintre pereți este adesea făcută o lădiță din lespezi de piatră numită *cobâlșeț*; într'nsa se adună cenușa pentru pârluit. Se întâmplă uneori că nivelul vetrii este puțin mai ridicat decât al casei; atunci partea aceasta este despărțită de restul odăii printr'o bărăna culcată pe podele.

„De supt capră atârână o căldare, al cărei lanț este legat de un băț mai gros care este și el așezat cruciș pe doi pari fixați paralel cu un capăt în fruntea camitei, iar cu celălalt în perete.

„Călon este aparatul întreg, vatra și capra împreună“.

Când am tratat acest cuvânt în Dicționarul Academiei, m'am gândit, firește, în întâiul rând că acest *călon* fiind cuptorul casei țărănești din Țara-Hațegului, trebuie să stea în legătură cu tulpina *cal-* din care avem pe *cald*, *căldură*, *căloare*, *incări*. Dar neputându-mi explica menținerea lui *l* nerotacizat într'un tip **caloneum*, am căutat altă explicație. Am crezut că avem a face cu un derivat din *cal*, cu un *căloiu*, adică un „cal mare“, nume ce se dă și la alte obiecte mai mult sau mai puțin asemănătoare (cf. *Dicț. Acad.*) Numirile de „capră“ și chiar „iapă“ pentru părți ale *călonului* par a sprijini această părere. Dar îndoielei aveam de atunci, și arătam că n'ar fi exclusă nici o derivare din slavul *kalъ* „lui“ sau din *cală* „coș, horn, ogeag“ (cu variantele *cahlă*, *căhală*, ung *kályha*, germ. *Kachel*).

Acum, când menținerea lui *l* nerotacizat se arată a fi obișnuită înainte de *n* următor, nu avem de ce să ne mai îndoim de etimologia **calonium*, cu sensul de „încălzitor“.

Derivatele deverbale cu sufixul *-oiu*, cu înțeles de nomina actoris și apoi și de numiri de instrumente (sau ființe, plante etc. care se caracterizează prin săvârșirea acțiunii exprimate de

verb) nu sânt rare în românește¹: Astfel în vechime *ascultoiu* eră echivalent cu „ascultător“ (Varlaam, Carte, 311 etc.), *lucroi* cu „lucrător“ (Dosoșteiu, Viața 386), *usturoiu* cu „usturător“ (*lovi cu zgaiba... ustunoaie* (Dosoșteiu, Viața 366), precum astăzi încă *arzoiu* însemnează „arzător“ (*Ochii săi arzoi și încruntați*, Odo-bescu)². Cele mai multe din ele s'au substantivat, astfel din *albină lucroaie* s'a născut substantivul *lucroaie* „albină“, din *aiu usturoiu* s'a născut *usturoiu*³ etc. Alte exemple: bâ(n)zâi — *bâ n)-zoiu*, boboti — *bobotoiu* „foc cu bobotăi“, mișună — *mușuroiu*, pițigă — *pițigoiu*, schimbă — *schimboaie* „régulateur de l'avant-train de la charrue“, vâjâi — *vâjoaie* „avalanșă“. Pascu, *Suf.* 117 și 115 mai citează arom. *achicâșoñu* „năzdrăvan“ din *achicâșesc* „pricep“, dacor. *pișoiu* (pisoiu, chisoiu) „un lemn scurt și puțin gros cu care se pisează usturoiul“ și *urzoiu* „instrumentul cu care se urzește“. Cât despre *melițoiu*, el poate fi privit ca un derivat din verbul *meliță* sau ca un augmentativ din *meliță*, deci „o meliță mare“. *Ciuroiu* „izvor care curge pe un scoc îngust“ (Conv. lit. XX 1007, cf. *țurloiu*, *țârloiu*) e mai degrabă un postverbal din *ciuru* „țârâi“, precum *uroaie* „făină măcinată mare“ (Jahresb. VII 88) e tot un astfel de derivat din *uru* (= urlui).

Cât despre originea sufixului în această funcțiune, el este lat. *-oneus -onius*, derivat adjectival din *-o, -onem* deverbal, precum îl avem în *erroneus, -a, -um* „rătăcitor“, de la *erro, -onem* „vagabond“ sau în *biboneus*, într'un glosar latin târziu (Diez, *Gramm.* II 657), de la *bibo* „bețiv“ și mai ales în numiri de persoane ca *Favonius*, de la *favere*. În limbile romanice întâlnim de asemenea derivate ca span. *risueño* „zâmbitor“, port. *medonho* „fricos“ ș. a. (Meyer-Lübke, *Rom. Gramm.* II § 461).

Tot astfel a putut să existe în latina vulgară un **caloneus, -a, -um* „încălzitor“, de la *calere*, care, substantivat, să fi ajuns la înțelesul de „cuptor“ și la forma actuală românească *căloñ*.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

¹ Asupra lor a atras cel dintâiu atenția Hasdeu, EMR. 1820.

² În arom. *lucrătoñu* alături de *lucrător*, *țiritoñu* alături de *țiritor*, *ansâritoañă* „minge“, nu avem a face cu o substituție de sufix, cum crede Pascu, *Suf.* 121, ci cu o disimilare a lui *r- r̄* în *r-ñ*.

³ În valea Someșului se zice până azi, după cum îmi comunică N. Drăganu, *ceapă usturoaie* la ceapa pișcăcioasă, *usturoiu* fiind întrebuintat

Revenind acum la cuvântul *cătelin*, putem admite, sau că el s'a dezvoltat prin disimilare pe teren românesc din **căterin* și să-l derivăm din **cautel̄nus*, sau că *l* s'a păstrat prin disimilare prohibitivă și în acest caz trebuie să presupunem un tip **cautel̄nus*. Același lucru îl admitem și despre **cat̄nus* sau *cat̄enus* pomenite mai sus¹.

În dezvoltarea sa mai departe, cuvântul *cătelin*, păstrat până astăzi în Maramurăș și atestat în textele vechi rotacizante sub forma *căteliru* (Cod. Vor. 84/10, Cuv. d. bătr. II 190) — o dovadă sigură că avem a face cu un element latin — s'a întâlnit cu cuvântul *încetinel*, care l-a contagiât. Rezultatul acestei contagiuni a fost pe de o parte alunecarea înțelesului tot mai mult spre ideea de „mișcare încetă”, pe de altă parte metateza care l-a schimbat în *cătinel*. Odată ajuns la această înfățișare, aproape generalizată astăzi, s'au putut naște, prin înlocuirea de sufixe, formele *cătinaș* prin părțile Năsăudului (comunicat de N. Drăganu) și — după *nișel*: *nișică*, *pușin(t)el*: *pușin(t)ică* — femininul *cătinică* (Ispirescu).

Mai grea de explicat e forma bihoreană *cătingan*. Aceasta s'a putut naște din *cătinel* — simțindu-se poate, ca la Megleniți, acest cuvânt ca un derivat din *câta* „pușin” (*câta*: *cătinel*, ca *încet*: *încetinel*) — prin substituirea sufixului *-inel* prin *-igan*, pe

¹ Sufixul *-inus* ar avea aici aproape funcțiunea diminutivă, cunoscută în de ajuns din celelalte limbi romanice și care apare și în *-̄nus*, cu care se derivă la noi adjective de felul lui *verziu*, *vișiniu* etc. Funcțiunea diminutivă s'a născut din cea de „pui de animale”; aceasta o întâlnim în românește în cuvântul *cătina*, dat de Bugnariu din părțile năsăudene cu înțelesul de „căteă, haită” și care reprezintă un tip **cat̄ina*, de la tulpina *cat-* care se găsește în *cat-ulus*, *cat-ellus*.

Cât despre sufixul *-enus*, acesta derivă în latinește adjective, precum, *alienus*, *terrenus*, cf. și *damascenus* (gr. Δαμασκηνός). În limbile romanice întâlnim și alte asemenea derivate, frecvente mai ales în spaniolește (cf. Meyer-Lübke: *Rom. Gramm.* II § 451 și acum în urmă P. Skok, în *Arch. rom.* vol. III seria II, p. 126—127); pentru schimbul lui cu suf. *-̄nus* și pentru înțelesul diminutival al derivatelor sale, cf. și *pullic̄enus* și *pullic̄inus*. (Meyer-Lübke, *REW.* No. 6820). După cum de la *serescere* avem *serenus*, de la *calescere* am putut avea **calenus*.

Tot *-̄nus* trebuie admis și pentru explicarea elementului *-in-* în derivatele românești de la *încet*: *încetini* și *încetinel*. Posibil ar fi totuși să avem și *-̄nus* și că în **încețin-* să avem a face cu aceeași disimilare a lui *č-ț* în *č-t* ca în cazurile relevate în DR. I 325 s. u.

care-l mai întâlnim în *multigan* (deci tocmai într'un cuvânt care exprimă ideea opusă lui „puțin“), *tirigan* (de la *tare*) și în obscurul *virigan* „voinic“¹. Prin propagarea lui *n* sau prin nașterea lui înainte de consoanță velară, s'a putut naște, din **cătigan*, forma *cătigan*.

3. Căuș, caier, încăieră, încăibără.

Sensul cuvântului *căuș* e cunoscut Românilor de pretutindenii. E un vas, un fel de cupă sau lingură mai mare, din lemn sau din metal, cu un mâner, care servește la *scosul* unor fluidități (apă din fântână, din ciubăr, sau din luntre, vin din vadră etc.) sau al făinii, grăunțelor etc. din ladă, sac etc. Prin extensiune s'a numit apoi *căuș* și lingura („canciogul“) zidarului, cupa roții de la moară și chiar și foaia de ceapă, din cauza formei ei găvănate.

Pentru etimologia acestui cuvânt Cihac s'a gândit mai întâiu la lat. *caucus* (I 48) — care însă a dat la noi pe *căuc*, cu o răspândire geografică restrânsă, aproape sinonim cu „căușul“ — mai târziu (II 46) a revenit însă asupra acestei etimologii și l-a comparat cu „lit. *kauszas*, idem, rus. *kovšū* 'puisoir', pol. *kousz* 'bocal, seau, gobelet'“. Această explicație e admisă de Tiktin (*DRG.* s. v.), de Sanzewitsch (*Jahresber.* II, 199), care-l crede împrumutat din rus. *kovšū* pentru care dă sensurile „Schöpfkelle am Wasserrade, Schöpfeimer; Suppenlöffel; Trinkgeschirr, Kanne; Kornkasten in der Mühle; Falle für Birkhähne; Senkgrube“ și de O. Densusianu (*Hist. d. l. langue roum.* I, 385), care-l derivă din polon. *kousz*². În timpul din urmă, H. Brüske (*Jahres-*

¹ Prin părțile Năsăudului, după comunicarea lui N. Drăganu.

² Tot din limba polonă derivă Densusianu *l. c.* pe *cătuși* „instrument de torture, fers, chaîne“ (pol. *katusz* „torture“) și se pare că e încă și azi de părerea aceasta, căci în Dicț. etim., supt *cătușă* (din lat. *catta*), nu se citează acest sens; Mi se pare, din potrivă, că vorba polonă e împrumutată de la noi, ca și rut. *katuša* „tortură“, și apropiată numai ulterior, prin etimologie populară, de *kat* „călău“. Într'adevăr, un sufix *-uș* neexistând în polonește (și e puțin probabil ca el să se fi deslipit, precum presupune Berneker *SEW:* 493, din cuvinte ca *ratusz* = Rathaus), nu vedem care ar fi originea slavă a acestui cuvânt. Date fiind relațiile de vecinătate — atât de des răsboinică, deci cu prizonieri, întemnițări, *incătușări* frecvente — între noi și Polonezi, e probabil că ideea de „a ține pe prizonieri în cătușe“ = „a-i tortură“ să fi trecut la Polonezi de la Români. *Cătușă* care la început avea înțelesul de „pisică“, a ajuns să însemne o mulțime de instrumente și obiecte care „prind, cuprind ceva“ sau se „înfing în ceva“, ca pisica și ghiarele ei. E interesant că și *butura* = butucul în care se vârău picioarele prizonierilor, a trecut în limba Serbocroaților: *bùtùrica* nume de bațjocură pentru „temniță“ cf. P. Skok, *ZRPh.* 1923 p. 188.

ber. XXVI—XXIX, 18) îl crede de origine ruteană: *kowš*, *kavuš* „Schöpfkelle“.

Dată fiind răspândirea pe întreg teritoriul dacoromân a acestui cuvânt, e aproape exclus ca el să fie împrumutat din limba rusească sau polonă; posibil ar fi numai ca el să ne fi venit de vreme din rutenește. Numai la aceștia găsim și o formă care se potrivește mai bine, deși nu deplin, cu cea românească: *kávuš*. Se pare însă că această formă cu *a* e în rutenește împrumutată din românește, căci formele care corespund în această limbă celor rusești și polone sânt *kovš* (*kowš*) și *kivš* (*kivšyk*, *kivšók*, cf. Berneker, *SEW*, p. 594). Asemănarea întâmplătoare de formă și de înțeles cu cuvântul auzit în graiul Românilor conlocuitori, a modificat la Ruteni rostirea tradițională a vorbei vechi, menținându-i numai accentul.

Cu cât cercetările etimologice progresează la noi, cu atât ne convingem mai mult de două lucruri. Mai întâiu că elementele latine sânt mai numeroase în limba noastră decât se admitea în general până acuma, și al doilea, că în cazuri când cuvinte românești se potrivesc, ca înțeles și formă, cu cuvinte de ale popoarelor împrejmuitoare, la ele obscure etimologicește, noi am fost mai des cei care le-am dat decât cei care le-am primit¹.

De aceea, când dăm de un cuvânt atât de răspândit ca cel de care ne ocupăm, însemnând un obiect de trebuință zilnică în viața țaranului nostru și foarte ușor de fabricat în casă, întâiu nostru gând va fi să-l căutăm în latinește.

Philippide (*Principii* 64) îl credeă un derivat cu sufixul *-uș* din **cau* < lat. *cavus*. Ideea e ademenitoare. Numirea s'ar fi

¹ Cf. în deosebi studiile lui Capidan și Giuglea în *DR*. În anuarul de față se arată mai departe că și sârb. *krecav* e împrumutat din românește. Instructiv e mai ales cazul lui *cimpoi*, care se credeă împrumutat din ung. *csimpolva* (cf. în urmă Densusianu, în *Haș.* 35), deși acest cuvânt e, în ungu-rește, restrâns asupra Ardealului („erdélyi tájszó”), încât până și Go.nbocz și Melich MESz. îl consideră ca împrumut din românește. După cele arătate acum de Giuglea *DR*. III, 594, nu mai rămâne îndoială asupra originii latine a acestui cuvânt. Ungurii păstrează încă forma veche a cuvântului nostru *cimpoal'e*. Dacă în Banat și în Țara Hațegului avem *cimpoiu* (Liuba-Jana, *Măid.* 7, Densusianu, *Haș.* 35), acesta se explică sau din stadiul *cimpol'u* prin asimilarea lui *m-l'* în *m-n* (cf. trecerea lui *ml'* în *mă* la Istroromâni, prin acomodarea lui *l'* la nazala precedentă, în *ml'e* > *măe* „miel“, *ml'ăre* > *măre* „miere“ și cu deosebire concludent în *măve* „prăjină“ < *ml'ăve* < slov. *mljava*, *dimlje* „coapsă“ < croat. *dimlje*), — sau cuvântul e importat în Banat în forma mai nouă *cimpoi* și acomodat pronunțării locale (după analogia derivatelor în *-oiu* = ban. *-oiu*), precum s'a întâmplat cu *vătraiu* < *vătraiu*, < sârb. *vatraj* (Densusianu, *Haș.* 35) și, probabil, și cu istror.

dat obiectului după forma lui „concavă“. În limbile romanice, adjectivul *cavus*, -a, -um apare adesea ca substantiv, cu înțelesul de „scorbură“ „groapă“ și chiar „pumn de spice“, la origine „mâna făcută găvan, ca să încapă în ea spicele“ (cf. Meyer-Lübke, *REW*. no. 1796)¹.

Propun o altă explicație², care mi se pare mai plauzibilă și din punct de vedere semantic și derivativ.

Verbul *cavare* înseamnă în latinește „a scobi“, „a face în ceva o scobitură“; el pare a mai fi avut însă și alt înțeles. Judecând după ital. *cavare il vino* „den Wein schöpfen“, el pare a fi redat ideea exprimată de franc. „puiser“. Acest verb va fi existat, supt forma **cau* **care* și la noi, înainte de a fi fost înlocuit, din cauza lipsei de volum fonic, de puțin expresivul „a scoate“, care — ca și franc. *puiser* (derivat din *puits* < *puteus*) — se va fi întrebuițat la început numai când eră vorba de extragerea apei din fântână, cu găleata (cf. DR. II 715).

De la verbul **care* s'a derivat cu sufixul instrumental -uș³ ca în *astupuș*, *culcuș*, *răzimuș* etc. un substantiv *căuș*, care corespunde întocmai germanului „Schöpfer“, deci „obiectul cu care se scoate apa, făina, grăunțele etc.“⁴.

¹ Adjectivul *cavus*, substantivat supt forma feminină *cava*, s'a păstrat și la noi. Intre comunicările lui Iltu găesc: *cava lingurii* = scobitura lingurii (din Transilv.). Lat. *cava* ar fi trebuit să dea **ca*; din forma articulată *caua* s'a putut reface o formă nearticulată *cauă* (cf. *steauă*), care se rostește regional *cavă*, ca *măduvă*, *văduvă* < *măduă*, *văduă*.

² Giuglea derivă acum cuvântul din grecește. DR. III, 619.

³ Dacă funcțiunea originală a sufixului -uș e cea diminutivă, cea instrumentală se poate explica în modul următor: un cuvânt ca *răzimuș* ar putea fi, la origine, un diminutiv al substantivului postverbal *razăm*, deci *răzimușul scaunului* va fi fost un „razăm mic“; fiind raportat însă la verbul *răzimă*, s'a putut forma și *astupuș* de la *astupă*, etc.

⁴ De la *căuș* derivă două verbe, care n'au fost încă înregistrate de dicționarele noastre.

Cel dintâiu e *a se căușă*, dat de Rădulescu-Coșdin (*Ingerul*, glosar) cu sensul de „a se burduși (despre tencuiala de pe case)“, deci a lua forma rotunjită a căușului; de oarece o astfel de tencuială e un semn de stricare, verbul poate însemna și „a se slăbănogi“ și, despre oameni, „a se slăbi“.

Al doilea derivat, de conjugarea a patra, se întâlnește prin Transilvania de sud și are un înțeles mai depărtat: *a cauși* = a buimăci, gâmbosi. (Păcală, Monogr. Rășinari 525), *căușit* = târbăcit, buimăcit (Șăliște. com. A. Banciu), *căușit* = om distrat și perplex totodată, care nu știe ce zice și ce face. ci fac alții cu el ce vreau: *N'o mai noi duce cu căușitul astă!* (Cincul-

Dacă verbul *cavare* cu înțelesul de „a scoate, a goli, a deșertă” a existat, ar fi imaginabil ca un adjectiv **cavabilis* să fi însemnat „care poate fi golit, deșertat”. Din punct de vedere formal, acest cuvânt ar fi dat românește **cădere* sau, cu metaplasmă (cf. *lenis* > *lin*), *că(i)er*, care a putut fi la origine un adjectiv. Se poate prea ușor ca să se fi zis odinioară *fuior caier* fuiorului care se legă pe furcă, spre deosebire de fuiuarele (de lână, cânepă etc.) care se țineau înmagazinate înainte de a se prelucra. În acest caz **folliotum* **cavabile* ar fi „fuiorul din care se poate toarce, fuiorul gata de tors”.

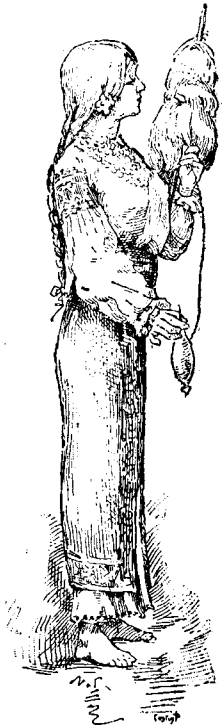
Toarcerea constă, precum se știe — și precum se vede din ilustrația alăturată — din două acte săvârșite cu cele două mâni ale femeii torcătoare. Cu dreapta se sucește fusul pe care se deapănă firul; numai această acțiune a putut fi numită odinioară *toarcere* (lat. *torquere*), adică „învârtire”. Acțiunea premergătoare, făcută cu mână stângă, constă din scoaterea unei bucăți de lână din caier și sucirea ei cu degetele (udate cu salivă) într'un fir. Acest act putea fi numit, după cum predomină ideea firului care se răsuceă, *filare*, sau ideea tragerii lânii din fuior, *tractare* (*lanam tractare* = a toarce, *tractum* „gezogene Spinnwolle”). Întâiul termen e general romanic

Țărancă torcând din caier.

(REW. 3293), extinzându-se asupra întregului act al toarcerii; la noi cuvântul nu s'a păstrat decât în compusele cu înțeles schimbat:

mare, „Țara Oltului” a. III, no. 15—16). *L-o căușit cu boscoane, dețnu mai știe de capul lui!* (Calbor, ibid. No. 19—20).

Înțelesul mai vechiu eră „a îmbătă, a ameți prin îmbătare”; avem deci a face cu unul din mulții termeni glumeți pe care țăranul nostru îi întrebuințează în mod figurat pentru ideea de „beat” și „a îmbătă” (cf. Dicț. Acad. supt aceste cuvinte). Celui ce ducea prea des la gură *căușul* cu care scotea vinul sau rachiul din vadră i s'a zis în glumă că „s'a căușit”, — dacă nu cumva avem a face cu un termen în legătură cu prepararea vinului și a rachiului, la care de asemenea „căușul” joacă un rol important, căci cu el se scot strugurii din bute (cf. „Doi oameni iau cu căușul strugurii mustuiți”. I. Ionescu, Putna 252) și prunele când se fierbe rachiul (com. N. Drăganu), sau se toarnă vinul din pritoacă în cadă (Da mé, Term. 81).

**infilare* (cf. Capidan în acest buletin) și **imperfilare* > *înfiripă*, (Giuglea DR., II, 825). Se pare însă că am avut, înainte de ce *toarcerea* să fi devenit termenul pentru întreaga acțiune (germ. „spinnen“), un verb care înseamnă numai acțiunea săvârșită de mâna stângă, tragerea, scoaterea, mulgerea (cf. franc. *traire* „a mulge“ < trahere, și rom. *a zmulge lâna*) unei porții de lână din fuior, sau, cu altă imagine, deșertarea, golirea fuiorului de lână (cf. franc. *dévider* „a goli“ și „a depăna“) adevărat tocmai acel **cavare*, care înseamnă, „a scoate, a deșertă, a goli“. Atunci **folliolum cavabile* > *fuiorul caier*, sau numai *caierul*, ar fi tocmai fuiorul pus pe furcă, gata de a se toarge din el¹.

De la *caier* se explică de obiceiul verbul *încăieră*. Laurian și Maxim credeau că părul de care se apucă doi înși prinși la luptă a fost comparat cu caierul de lână și deci: *a se încăieră* = a se lua de păr. Tiktin admite explicarea aceasta, care e posibilă (deși cei ce se încăieră se apucă tot atât de des de haine, de piept, de mâni etc.) precum cu puțință ar fi ca învălmășala produsă de o încăierare să fi fost asemănată cu lâna mototolită sau legată strâns pe fus. Se poate însă ca legătura între *caier* și *încăieră*, pe care o simte vag orice Român, să nu fie originală, ci să se datorească unei etimologii populare. Aceasta o cred din două motive. Mai întâiu ar fi curios ca un verb derivat de la *caier* să lipsească în celelalte dialecte, iar la noi să nu și fi păstrat și înțelesul propriu *a încăieră furca* = „a lega caierul pe furcă“² sau *s'a încăierat lâna* = s'a încălțit, când știu ce rol însemnat are și mai ales aveă torsul în viața țărâncei noastre. Apoi, alături de *încăieră* găsim și forma (*în*)*căibără*, care face impresia unei variante ale acestuia și care are, pe lângă alte înțelesuri, despre care vom vorbi mai jos, tocmai înțelesul de „a se lua la hartă“: Pamfile (Jocuri, III, 25) dă exemplul: *Mă încuibăr (=mă încaier) la bătaie*.

¹ Etimologia aceasta mi se pare mai potrivită decât cea din **carium*, pe care o propusesem odinioară în ZRPh. XXVIII, 689–690. Formele dialectale: istrorom. *câier*, arom. megl. *cair* dovedesc că nu putem pleca de la o formă cu *l'* sau *n* (cf. DR. II, 901).

² Adevărat că în dicționarul lui Costinescu se dă și înțelesul „a face caiere din in, cânepă, spre a-l pune în furcă“, dar știm că acest lexicograf dă, de dragul explicării etimologice, și alte definiții suspecte și sensuri inexistente. În materialul Dicționarului Academiei și în nici un alt dicționar n'am mai găsit acest înțeles.

Cele două verbe ar putea reprezenta, din punct de vedere formal, tipurile latine vulgare **in-cavellare* și **in-caviolare*. Într-adevăr, **incavellare* ar fi trebuit să dea **încăielare*, de unde s'a putut naște *încăierare*, sau printr'o asimilare $l r > r-r$, mai întâiu la infinitiv (apoi și în celelalte forme, cf. *lubricare > lurecare > lunecare*, apoi *lunec*), — sau **încăielare* a fost apropiat prin etimologie populară de *caier* și prefăcut în *încăierare*; probabil e ca amândouă cauzele să fi conlucrat simultan, astfel ca în mintea celui care a auzit mai întâiu forma disimilată să se fi și făcut apropierea etimologică, și rostirea „greșită” să i se fi părut „corectă”. Din **incaviolare* trebuie să avem **încăiburare*; schimbarea lui *u* în *ă* (și invers), mai ales când în silabele învecinate mai avem un *ă* (sau *a*) nu este rară la noi: **flacula > flacăra* (mai întâiu, probabil, *înflăcără*), *pajură* și *pajără*, apoi *măsălar < *năsărar < *măsurar < messorius* „care ține de secerat” + *arius* (sufixul care formează numiri de lună, ca în *făurar* etc.), chiar și *îmbucătări* = *îmbucături*, *împresărătură* = *împresurătură* (deși se poate naște apropiere etimologică cu *bucătărie* și *presără*), probabil și *tribulare > *triuare > *triărare > trieră* (treieră), *c(e)rebrum > creur > *creăr > creier*, cf. și *bulgăr* și *bulgur*, *șandără* și *șandură*.

Un argument formal mai mult pentru reducerea lui *încăieră* și *încăibără* la două derivate ale tulpinei *cav-* este și varianta *(in)găibără*, care arată aceeași oscilare între *c* și *g* inițial ca la reflexele românești și romanice ale acestei tulpine (cf. rom. *căuș*, *caier*, *caună*, dar *gaură*, *găun*).

Mai grea — în orice caz mai nesigură — decât explicarea formală, este cea semantică. Sensul celor două cuvinte care ni s'au mai păstrat din aceeași familie: *gaură* „deschizătură într'un corp” < **caula* (= *caulae*) și istror. *câibe* „colivie” < *cavea*, nu aduc nici o clarificare în privința aceasta. Ne-am putea gândi la lat. *cavillo*, *-are*, atestat și supt forma compusă *incavillor*, care însemnă „a pișcă cu vorba, a întărâta” (și „a face sofisme”, ca termen filosofic): *a încăieră pe doi oameni* ar fi însemnat „a-i atârta unul împotriva celuilalt”. De asemenea ne-am putea gândi la *caulae* în înțelesul de „îngrăd tură, bară pusă înaintea altarelor, tribunalelor etc., spre a împiedeca accesul mulțimei care se îngămădeă să intre”, ca locul unde se întâmplau de obicei *încăierările*. Dar explicarea semantică în cazul de față e prea

Cred mai de grabă că trebuie să plecăm de la înțelesul concret de „coș, cușcă, colivie“. Intr'adevăr, Walde (LEW. supt caulae) a arătat că familia aceasta de cuvinte se reduce la un lat. **cava* (înrudit cu germ. *Hag*), al cărei înțeles fundamental trebuie să fi fost cel de „împletitură“ și din care se explică pe de o parte *cavia* „îngrăditură, colivie, stup“ etc., pe de altă parte diminutivul *caulae*, cu sensul original de „gard împletit“ și (cu schimbul obicinuit între sufixele *-ulus* și *-ellus*) *cavella* al glosei, cu sensul de „coș“. Un verb **incavellare* sau **incaveolare*, care a însemnat la început „a închide în cușcă, colivie, coș“, a putut să ajungă la sensul de „a se lua la luptă“ în circuri, când eră vorba de fiarele sălbatice închise în cușcă, sau în limbajul stuparilor, când se vorbea despre luptele albinelor în aceeași „cavea“. Probabil însă că el eră un termen țărănesc sau gospodăresc în general, raportându-se la galițe, în special la cocoșii¹ care, precum se știe, se încaieră imediat ce-i bagi în aceeași despărțitură a cotețului (de aici comparația atât de curentă: *s'au încâierat ca doi cocoși*, în care lipsește cu totul tertium comparationis ca ier = păr). În acest caz avem să plecăm de la opusul *a descâiera cocoșii* „a-i scoate din același coș, spre a-i despărți din luptă“, care a fost deciziv pentru evoluția lui *încâiera* de la sensul „a închide în același coș“ la „a se lua la luptă“².

Varianta (în)căibără, (în)găibără³, are, pe lângă înțelesul de

¹ Cred că nu trebuie să ne gândim la faimoasele lupte de cocoși, vestite la Greci și Romani, ca azi la Englezi și la Turci, dar, probabil, necunoscute vechilor Români.

² În *Din perspectiva Dicționarului II*, p. 21 ș. u. am arătat cu exemple cum sensul opus poate fi hotărîtor pentru dezvoltarea înțelesului într-o direcție nouă. Un exemplu clasic în această privință e lat. *indurare* „a face dur“, (refl.) „a se face dur“ (fig.) „a deveni, a fi dur la inimă, nemilos“. În acest sens s'a păstrat la noi, însă numai în propoziții negative: *nu te îndură* înseamnă în limba veche „nu fi aspru, nemilos“. Din astfel de construcții s'a format pozitivul *îndură-te* = fii milos, blând, supoartă. Dezvoltarea aceasta de sens e veche; urme se găsesc în latina de mai târziu și o are și franc. *endurer*.

³ *Găibără* (și *ghibără* < **gheibără*, ca *ghină* = *găind*) = a se cățără, a se urcă, e dat de revista Ion Creangă II, 109, *îngăibărat* = acățat (din Mehedinți) de Chestionarul Hasdeu IX 92. Mai de mult trebuie să fi existat și un substantiv postverbal *găibără* cu înțelesul de „pasăre răpitoare, cu ghiarele înfipite în pradă“; ni s'a păstrat numai în întrebuintare adverbială: *Numai și-aruncă păsarul ochii în căruță și zărește pe popă găibără*.

„încăieră“, arătat mai sus, și pe cel de „a acăță“. Acest sens pleacă tot de la cel de „coșniță“. Paralela *atârna* și *târna* „coș, coșniță“ ne vine involuntar în minte. Se pare însă că imaginea care stă la baza acestei dezvoltări semantice este tot a pasărilor închise într'un coș sau colivie. Păsările suspendate cu ghiarele de gratiile de sus ale unei colivii, au putut fi, prin asociație de idei, asemănate cu cimpoiul, cu cele două țevi ale sale ridicându-se în aier (sufăltoarea și caraba) și deci, a fost posibilă o contaminare a verbului *găibără* cu cuvântul asemănător *gaidă* (< sârb. *gajda*) „cimpoi“. Într'adevăr, numai așa ne putem explica expresia cu (z)*gaidetele* sau *gaiderele* sau (z)*gaibele* sau (z)*găibaracele în sus* = cu picioarele în sus (exemple în Dicț. Acad. supt *gaidă*).

4. Ceacadaie.

În revista Ion Creangă (IX, 25) se dă, din Teleorman, *ceacadaie*, ca termen de batjocură pentru un „om nesuferit, nestatornic“; Viciu, în *Glosarul* său dă, din Mureș-St.-Ana, *cecădaie* = flecar, batjocuritor; iar S. Pop îmi comunică, din Poiana (jud. B.-Năsăud) forma *sicătaie*, cu sensul de „om de nimic“. De sigur că nu avem a face cu lat. *cicada* + suf. *-aie*, cum crede Philippide *ZRPh.* XXXI, 302, ci cu o întrebuintare figurată a cuvântului care în Bihor are forma *cehadaie* și înseamnă „ruda de la cărucioara plugului, de care se prinde tânjala“ (*Rev. crit.-lit.* IV, 141), adică obiectul acela care prin alte părți se numește schimbătoare (cf. Pamfile, *Agricultura*, p. 38). Această numire explică îndeajuns asemănarea cu omul „schimbător, nestatornic“ și, prin urmare, „de nimica“, „nesuferit“ sau „flecar“. Cuvântul românesc vine din ung. *csáगतó* (*csávattyú* etc.), care în Dicționarul etimologic al lui Gombocz și Melich se explică exact prin „lemnul strâmb care dirijază ruda de la căruciorul plugului“ și care, probabil, înseamnă la origine „cârmuitor“ derivând de la exclamația *csá*, cu care se mână boii spre dreapta.

5. Ceahlău.

Tiktin, în *DRG.*, a stabilit cel dintâiu legătura între numele muntelui *Ceahlău* și a pasării *ceahlău*, cu metateză *cealhău*¹, vulturul *Gypaëtus barbatus* (numit prin Transilvania sorliță,

¹ Forma aceasta o atestă, afară de Marian, *l. c.* și de Ar. Tomiac din Bălăceana, în Bucov. Ea se aude și pe Valea-Someșului, mai ales în expresia „*mânca-te-ar cealhăii!*“ precum îmi comunică N. Drăganu din Zagra și

în Banat șurliță, iar în Țara-Românească zăgan, cf. Marian, *Ornit.* I, 178). El crede că sensul fundamental al amândurora trebuie să fi fost „pleșuv“ și le aduce în legătură cu obscurul *cehlui* „a tunde împrejurul capului“¹. Tot el dă și numirea unguerească *Csahló* pentru munte, pe care eu n'o găsesc atestată în dicționarele care-mi stau la îndemână și care, dacă există în graiul Ciangăilor moldoveni, e luată din românește.

Numirea pasării și a muntelui nu pot fi despărțite una de alta², dar nu cred că amândouă să derive dintr'un al treilea înțeles, ci de sigur muntele a fost numit după pasăre. Într'adevăr, nimic nu e mai ușor de înțeles decât ca acest masiv „sălbatec, tăiat de văi, radiind în toate direcțiile de la creștet și lipsit de comunicații“ (*Marele Dicț. Geogr.* s.v.) să fi fost numit după pasărea răpitoare care-l încercue cu zborul său majestos. Tot astfel s'au numit zeci de munți, dealuri, păduri și sate *Corbul* sau *Piatra-*, *Piscul-*, *Dealul-*, *Râpa-*, *Stânca-Corbului*, altele *Șira-Șoimului*, *Piscul-Uliului* etc. (*MDG.*). Tot în județul Neamțu, unde întâlnim *Ceahlăul* e și un sătișor *Cehlăești*, care e format ca numirile de sate *Vultureni*, *Corbasca* etc. R. Vuia îmi atrage luarea-aminte, asupra numelui *Orlea*, *Orleasca*, *Orlești*, de asemenea foarte răspândit în toponimia noastră, derivând din slav. *orelŭ* „vultur“. O paralelă și mai apropiată e însă numele muntelui *Rarău*, din apropiere, identic cu numele pasării răpitoare *rarău* (la Cantemir), în care Tiktin *DRG.* recunoaște pe ungurescul *răró*, o specie de șoim (care se întâlnește și ca nume de localitate în Ungaria).

Pasării *ceahlău* i s'a dat numele acesta după țipetul său, care a fost asemănat cu un scheunat de câne; oricine a auzit un vultur țipând în aer a rămas impresionat de strigătul său strident și ascuțit (repetat de mai multe ori), cu totul neașteptat la această pasăre mare, Avem dar a face cu același

¹ Acest *cehlui* (și *celhui*) este însă o variantă a lui *celtŭi* „garroter“, întrebându-se și despre tortura care se făcea prin strângerea capului într'un *cea t lă u*. Numai prin asemănare s'a zis apoi *celluire* și despre tunderea părului de jur împrejurul capului: *Semnul acei tunsuri, ca un ceatlău, au fost semn tâlhăresc, cu care însemnă Râmleii pe oamenii cei rău-făcători* (M. Costăn, *Lef.* I 28/34).

² A. Scriban (*Arhiva* din Iași a. 1912 No. 11) reconstruește un unguerească *csalhô* din *csalni* „amagi“ și „hó“ zăpadă“. Dar ce înțeles are acest inexistent cuvânt („zăpadă amăgitoare“)?

cuvânt pe care, mai ales în Moldova și Bucovina, îl întâlnim sub formele: *cehăi* „urlă“ (despre câni, la Dosofteiu, *Ps.* 194), *a cehni* „a hămăi“ (despre cotei și dulăi, la Cantemir, *Ist. ier.* 203/22, 236/20), în *ceahnă* = „câne, pujiță“ (Com. Ar. Tomiac), „câne rău, om rău“ (Com. S. Pop), probabil și în numele propriu *Cehan*, apoi, cu înțelesuri figurate, în *cihăros* „încrunțat, mânios, rău“ (Com. I. Corbu, din Zagra, I. Năsăud), *ceahai* „a necăji pe cineva cu vorba“ (Com. Ar. Tomiac), *cehăi* și *cihăi* „a bate cuiva capul“, „a stărui în tot felul“ (la Creangă etc.), ca un câțel care te latră. Originea acestei familii e ungurească: *csah*, onomatopee exprimând hămăitul cânelui care urmărește vânatul, *csaholni* „a latră (despre câne), a scheună, a chelălăi (despre căței), a flecări (despre om)“. *Ceahlăul* corespunde, după sincoparea întâiului *o*, ungurescului *csaholó* „unul care latră, scheună“. Și la Unguri se găsesc numiri de localități *Csahol(y)*, *Csaholc* etc. pe care Gombocz și Melich (*MESz.* 798) nu le explică etimologicște.

Ceahlăul, *Rarăul*, ca și *Ineul*, *Giumălăul*, *Lapoșul* și atâtea alte numiri în Carpații estici, fac parte din seria aceea de nume de locuri de origine ungurească, care dovedesc un amestec mare de Unguri cu Români, și de care se ține și numele râului *Homor*, în Bucovina, din ung. *hamar* „iute, repede“ (cf. *Bistrița*, *Repedea*, iar pentru *a > o*, cf. ung. *gaz > goz* etc.). Cât eram în Bucovina, adesea mă izbea numărul mare de cuvinte de origine ungurească (ca *iz* „miros“, *dugleş* „leneș“ etc. și nume ca *Forgaci* etc.) întrebuințate foarte des în regiunile acestea, în care nu mai sânt azi Unguri, și necunoscute prin părțile ardelenene, unde Românii trăesc azi amestecați cu o populație maghiară.

6. Desmeteci, îmbumbăci, împleteci, spălăci, păstaie.

E. Herzog (*Bausteine ... Mussafia* 481—484) a dat explicația derivatelor franceze și provansale de tipul *noircir*—*negrezir*, care presupun existența unui **nigricesco* în loc de *nigrico*. Aceleași motive care în franțuzește produc infinitivele **nigrificare* există și în limba română (**albesco*—*albire* etc.). Astfel se explică bunăoară de ce în loc de **erratico*, -are (veneț. *radegar*, v.-gen. *araigar* etc., cf. Meyer-Lübke, *REW.* 2905), derivat din *erraticus* „rătăcitor“, avem în românește *rătăcesc*—*rătăci*, care presupune un **erraticesco*.

Schimbul acesta al sufixului *-ico*, *-icare* cu *-icesco*, *-icire*, care în românește a putut fi promovat și de multe cazuri de verbe conjugate după conj. I și IV în aceleași timp¹, explică etimologia celor patru verbe puse în fruntea acestui articol.

Dintre ele, unul se găsește la noi supt amândouă formele. În Straja (Bucovina), după o comunicare a lui Ar. Tomiac, se întrebuințează verbul *îmbumbăci*, cu înțelesul de „a îmbătă pe cineva de cap“. De sigur că e același cuvânt, pe care mi-l comunică A. Coca din Oravița (Banat) supt forma *îmbumbică* și cu înțelesul „a instigă: *L-a îmbumbicat* = l-a îndemnat“. Lat. *bombico*, *-are* eră verbul care imită sunetul produs de albine. Trecerea de sens se explică întocmai ca la românescul *bâzâi*, care, în funcțiune transitivă (*musca bâzâe pe om*), însemnează a „a necăji, a cicăli“, iar apoi (despre oameni care nu-ți dau pace, insistă prea mult, stăruiesc în mod supărător) „a ațâța, a întărâta“ (cf. *Dicț. Acad.*). Vechiul *bumbăc*, *bumbeci*, nu s'a mai păstrat decât în legătură cu pref. *în-* și cu sensul derivat de „a ameți de cap“ sau „a ațâța“, „a instigă“, în Banat pe de o parte (de conj. I) și în Bucovina pe de altă parte, (de conj. IV)².

Am arătat în ZRPh. XXXII 717—718, că verbul nostru *ameți* (dintr'un mai vechiu *amăți*, atestat de Polizu) e urmașul lat. **am-mattire*, derivat din *mattus* „beat“. De la același adjectiv latin

¹ Exemple am dat în DR. I, 221. Pentru ca să se vadă ce proporții mari are acest fenomen la noi, dau aici exemplele pe care mi le-am notat lucrând la Dicționarul Academiei cuvintele începătoare ca prefixul *în-*: *îmbăloră* și *-ri*, *îmbărbătă* și *-ți*, *îmbrâncă* și *-ci*, *îmbună* și *-ni*, *îmbunătăța* și *-ți*, *împăienjenă* și *-ni*, *împăivănă* și *-ni*, *împătră* și *-tri*, *împătură* și *-ri*, *împăună* și *-ni*, *împietră* și *-tri*, *împietroșă* și *-și*, *împilă* și *împili*, *împrietună* și *-ni*, *împlătoșă* și *-și*, *împresură* și *-ri*, *împrohită* și *-ți*. Firește că une-ori forma de conj. IV e cea originală, precum se vede aceasta în mod clar la *curăț* (derivat din *curat*), devenit mai târziu *curăță* (cu păstrarea lui *ț*). Câte-odată forma nouă se datorește unei contaminări; astfel *împeștriț* a rezultat din *împeștriță* prin apropiere de sinonimul *împeștri*. Altădată avem a face cu derivate diferite, precum e cazul lui *îmbumbă* și *îmbumbi* (după *înmuguri*), *împuă* și *împui* etc. Acest schimb se găsește și în latinește (cf. *abortare* și *abortire*) și în unele limbi romanice (cf. **admontare* și **admontire*, presupuse pentru franțuzește de Wartburg, FEW.); numărul lor a crescut prin cazuri ca *amarare* (> megl. *mărari*) și *amaresco*, *-ire* (> dacor. *amărăsc*, *-îre*).

² În următorul exemplu din Cantemir, *Istr. ier.*, 87: *Urechia de pizmă îmbumbăcată și de zavistie astupată*, nu putem ști dacă avem a face cu același cuvânt („urechea instigată“ sau „amețită“) sau cu un derivat din *bumbac*

s'a putut deriva **matticare* „a îmbătă“, ca în valenc. *matigar* „a oboși“, cu opusul **dismatticare*. Într'adevăr *desmeteci*, mult mai des întrebuințat decât *desmeși*, de formație recentă, este la noi opusul lui *ameși*. Tiktin îl traduce prin „die Besinnung wiedererlangen, wieder zur Besinnung, zu sich kommen“. E posibil ca din **dismatticare* să fi avut noi mai întâiu un **desmătecă* > **desmetecă*, care să-și fi schimbat conjugarea supt influența cuvintelor cu sens apropiat *buimăci* și mai ales *bezmeteci*¹; se poate încă ca să plecăm de-adreptul de la un tip **dismatticesco*, -cire.

Un alt caz de amestec al unui verb latin și unul de origine slavă, cu formă și înțeles apropiat, îl avem la *împleți* și *împleteci*, cel din urmă ajungând să fie considerat cu timpul ca un derivat al celui dintâiu. Tiktin însuși crede că *împleteci* s'ar fi născut din *împleți* printr'un amestec cu *încolăci*. De fapt cele două verbe au însă două înțelesuri distincte: *împleți* traduce pe germ. „flechten“², iar *împleteci* pe germ. „schlängeln“. Despre un șarpe bunăoară se poate zice că „se încolăcește“³, dar el nu „se împletește“; părul dimpotrivă, „se împletește“, dar nu se „încolăcește“, încât nu prea văd în ce împrejurări s'ar fi putut naște contaminarea admisă de Tiktin.

Impleți e de origine slavă, derivând din *pletq-plesti*, cu același sens. Cuvântul e un împrumut vechiu în limbă, căci îl

¹ Etimologia lui *bezmetic*, care la origină se întrebuință despre stupi și albine și însemnă „fără matcă, orfan“ (cf. *Dicț. Acad*) a dat-o Tiktin DRG. s. v. și Weigand (*Jahresber.* XIV 112): din slav. (rut.) *bezmatok* „fără matcă“. Prin apropiere de sufixul *-atec*, vechiul **bezmatoc* s'a schimbat în **bezmatic*, de unde verbul **bezmăteci* > *bezmeteci*, iar după acesta, *bezmetic*, care la rândul său, a produs și un *desmetic* „ieșit din minți“. Albinele fără stup, făcând impresia unor oameni târbăciți, care se *desmetecesc* din somn, cele două cuvinte au trebuit să fie apropiate prin etimologie populară, făcând impresia ca și când s'ar deosebi numai prin prefix. De sigur însă că Tiktin, care, în Dicționarul său român-german, a recunoscut înrudirea cuvântului cu *ameși*, greșește, crezând că *desmeteci* s'ar fi născut de fapt din *bezmeteci* prin substituie de prefix, căci, afară de deosebirea reală de înțeles, un astfel de schimb e greu de admis, deoarece *bez-* în românește nu se simte ca prefix.

² *Impletesc* părul, făcând din el *plete*; mlădițe de răchite, făcând ceea ce nemțește se numește *Flechtwerk*; un ciorap cu ajutorul undrelor etc.

³ *Șarpele se împletecește sau își împletecește* coada în jurul unui obiect; tot astfel se *împletecesc* în jurul unui lemn plantele numite nemțește *Schlingpflanzen*; prin analogie se zice că *mi se împletecesc* picioarele, când

găsim și la Aromâni (*amplătescu, ampăltescu*) și la Megleniți (*amplites*); istoric., *pletesc* și-a pierdut prefixul supt presiunea croătescului *pletem*. Care va fi fost cuvântul latin pe care l-a înlocuit nu putem ști, căci pentru noțiunea „flechten“ limbile romanice au termeni noi (ital. *intercciare*, franc. *tresser* etc.) în locul lat. *nectere* și *plectere*.

Totuși, acesta din urmă n'a dispărut cu totul. De la *implecto*, pe care Georges îl traduce prin „hineinschlingen, verschlingen“ s'a putut deriva un **implectico, -care*, iar acesta să devină, cum am văzut, **implecticesco, -cire*. În formele accentuate pe terminațiune *ct* trebuia să devină *t*. Nu trebuie să plecăm deci, ca Pascu (*Etimologii românești*, Iași 1910, p. 26), de la adjectivul latin *implecticus* „qui se meut difficilement, paralysé“, care trebuie adus în legătură cu grec. ἐμληκτικός, precum *apoplecticus* este grec. ἀποπληκτικός¹.

În sfârșit cred că și *spălăcesc* se explică în același fel; se pare chiar, judecând după derivatul *spălăcanie*, că odinioară am avut și un *spălăcă*. Verbul acesta stă de sigur în legătură cu *spălă*, dar nu poate fi un derivat al acestuia pe teren românesc, unde un sufix *-ăci* nu există². Acum, când știm că grupul latin *avi* + cons. a dat *au* + cons. (cf. DR. I 437, II 48) și că *au* proton a devenit *a*, e evident că **ex-per-lavicare* trebuia să devină **spellaucăre* > **spălăcă*, iar din **ex-per-lavicesco* să avem *spălăcesc*. Cât despre derivarea cu sufixul *-icare* din *lavo* (*perlavo*) în latinește, ea nu oferă nici o greutate, mai ales că forma *lavitare* este atestată.

Se știe adecă că sufixul *-itare* a fost adesea schimbat, prin *-icare*, sufix mult mai productiv în graiul latin popular. Astfel, alături de corsicanul *alleccità* (**allicitare*)

¹ Formal am putea pleca și de la lat. *amplecto(r)*, care însă ca sens se potrivește mai puțin decât *implecto*. Derivatul cu sufixul *-ic-* s'ar putea datori și unei contaminări între *implectere* și *implicare*, cu același înțeles de „umschlingen, verwickeln“ și cu corespondente în limbile romanice (cf. Meyer-Lübke, *REW*. No. 4312).

Se pare de altfel că Pascu a renunțat la etimologia sa, căci nu o găsește în indicele „Sufixelor“ sale, unde totuși eră locul cel mai indicat să se vorbească despre un astfel de derivat, și autorul nu o reproduce nici în edițiile pentru streinătate ale „etimologiilor sale complete“.

² Deși din cazuri de felul lui *cârpăci* (derivat din *cârpaciu*) „a lucra ca un cârpaciu“, referit la *cârpă*, s'ar fi putut detașa un sufex *-ăci*. *Uimăci*

avem pe saraul *allicare* (< *allicicare, cf. Wartburg, FEW. s. v. *allecticare), alături de *caespitare* avem pe ital. *cespicare* (Meyer-Lübke, REW. No 1477), în latinește *morsitare* și *morsicare* (ib. No. 5690), **rasicare* alături de **rasitare* (ib. N-rii 7074—7075), *vomitare* (ib. No. 9452), alături de **vomicare* (ib. No. 9451), chiar și **anica* în loc de **anita* = *anatem* (ib. N-rii 1541—1542), **cambica* = gal. *cambita* (ib. No. 1477). În românește *-itare* nu se mai păstrează ca sufix viu, căci **cavitare* > *căută*, *cogitare* > *cugetă*, *parsitare* > *păstră*, *pigritare* > *pregetă*, **poenitare* > *pânăta* nu se mai simțeau ca derivate; nici legătura etimologică a lui *cercetă* < *circitare* cu *cercă* < *circare* nu este prea vie; numai în *șchiopătă* < *ex-cloppitare* se mai simte sufixul, dar și aici el a fost substituit prin *-icare* în arom. *șcl'oapic*, care, întocmai ca v.-franc. *clochier*, derivă din *(ex)-*cloppicare*. Tot astfel *felicitare* a fost înlocuit prin **felicicare* > *ferișcă* (cf. *ferișcat* Dicț. Acad.); alături de *uștă* < *oscitare* (Giuglea, DR. I 252) am auzit prin părțile Clujului și *ușcă* „a oftă” < **oscicare*. Chiar și *șuștă* < *suscitare* (cf. N. Drăganu în acest volum) are și varianta *șușcă* (în Sălaj) < **suscicare*. Înțelesul cuvântului din urmă e „a oftă”, întocmai ca n.-prov. *suska* „seufzen, schluchzen”; dar cu acest înțeles e atestată din Bihor și varianta cu *t*: *sustă* (sic!) = oftă (Conv. lit. XX 1018), întocmai ca în veneț. *sustar*, surselv. *sušdà*, friul. *sustà* „seufzen” (Meyer-Lübke, REW. No. 6111). De la *quasso*, *-are* trebuie să fi existat în limba poporului roman derivatele **quassitare* și **quassicare*. Pentru aceasta din urmă dă Meyer-Lübke (REW. No. 6941) corespondentele romanice, dintre care cu deosebire ne interesează postverbalul spaniol și portugez *casca* „Hülse”. În DR. II 717 am arătat că *păsatul* nostru trebuie derivat din *quassatum*; de la **quassitale* cu pluralul (devenit singular) **quassitalia* derivă de sigur *păstare* și *păstaie* al nostru. Pentru dezvoltarea semantică e a se compara vgs. *fesa* „Hülse des Getreides”, înrudit cu lat. *pinso*, gr. πῖσσω „schrote” (Walde LEW² p. 585) și analogiile citate de Căndrea-Densusianu DE. No. 1351 (care voiau să derive cuvântul din **p̄tstalia* < *p̄tstare*, cu același sens de „broyer” ca și *quassare*)¹.

¹ Impotriva etimologiei date de mine s'ar putea aduce forma aromânească *pista'e*. Dar această formă aromânească nu se potrivește, pentru motivele arătate în DR. II 716, nici cu lat. **p̄tstalia*, care ar fi trebuit să dea

7. Găluță, rușchiu, tapă.

D-l Mihail Ittu, căruia Dicționarul Academiei îi datorește atâtea contribuții prețioase, culege de mai mult timp terminologia populară cu privire la pădure¹ și la sol. Intre cuvintele pe care le-a adunat, două mai cu seamă, neatestat aiurea, mi s'au părut interesante. Cel dintâiu e *rușchiu*, care în unele părți ale Ardealului însemnează „loc s. pământ rău, pietros“. Din punct de vedere formal, cuvântul se potrivește cu lat. *rusculum* — diminutiv din *rus* — care însemnă „moșioară“, sau, mai bine zis, cu lat. pop. **rusclum*, care în unele dialecte franceze s'a continuat cu înțelesul de „grămadă, gunoiu“ (REW. No, 7459 a). Înainte de a cunoaște răspândirea cuvântului românesc și sensul lui mai exact, ar fi riscat a face mai mult decât această apropiere și a încercă explicarea desvoltării semantice. Totuși, chiar cu elementele ce ne stau la dispoziție, putem să presupunem că în regiunile muntoase — în care ne conduc și alți termeni ai limbei noastre² — „moșioarele“ vor fi fost pe pământ puțin fertil și de obicei pietros.

Al doilea cuvânt este *tapă*, pe care dl Ittu l-a auzit cu două înțelesuri: 1. tăietura care rămâne în trunchiul copacului, când tăietorul, care vrea să-l doboare, îi dă cu toporul o lovitură piezișă (de sus în jos) și una orizontală; în alte părți i se zice și creastă sau așchie; — 2. dăltuitura (cam de 10—15 cm. de lungă și 3—5 cm. de adâncă și lată) care se face în capătul lemnului de construcție (subtoaie, tâlpoaie) spre a le putea îmbină unele cu altele, numită prin alte locuri și babă, bortă,

notat însă forma aromânească *păstal'e*, care presupune un *a* în silaba primă. Prefacerea lui *ă* proton în *i* la Aromâni este foarte obicinuită, când în silaba următoare urmează un *e* sau *i* (*acumpiri*, *arbineși*, *arik'escu*, *arichie*, *docsisescu*, *frimintu*, *k'iptiniču*, *mormintu*, *niriesc*, *pimintu*, *žiliri* etc.), dar găsim și cazuri în care această condiție lipsește: *alumik'os* (= *alumăk'os* < *alimak'e*), *asperdičune* < *perditionem* (față de *părtăciune* < *partitionem*), *sk'inirat* (= *sk'inărat* < *sk'inare*; în acest din urmă caz, poate, din cauza lui *i* precedent). Etimologiei date pentru *spălăcesc* i se opune forma aromânească *alăcescu* „spălăcesc, tulbur apa“ (Papahagi, *Not. etimol.* 1), cu al ei *ă* în loc de *ș*, care însă nu e exclus să fie modelată după derivatele în *-ač*, sau chiar să aibă altă origine.

¹ Cf. *Unele exemple din bogăția terminologiei silvice*, în „Revista pădurilor“ XXXIV (1922) No. 10—12.

² Cf. *Locul limbei române între limbile romanice*, p. 34 ș. u.

cobileț, cuib, dăltuitură, olcuță, scobitură, cheotură, jgheab. În amândouă cazurile avem a face cu același înțeles, fundamental de „scobitură în lemn“. Precum însă la „așchie“ forma oarecum „negativă“ — scobitura — a primit sensul de la cea „pozitivă“ — bucata de lemn scoasă din trunchiu — tot astfel cred că la origine *tapă* avea înțelesul „pozitiv“ de „tenon“, sau pe românește, „pâj¹, cep“. De fapt Th. Capidan îmi comunică că a auzit, la București, cuvântul *tapă* cu înțelesul de „cep, dop de lemn“.

Probabil avem a face cu un element vechiu-german și anume cu *tappa* (păstrat până astăzi cu acest înțeles în nemțescul „Zapfen“), care e răspândit în aproape toate limbile romane și adecă — după REW. 8565 — în Peninsula iberică (ca la noi) în forma gotică *tappa*, în Italia, Spania și Franța în forma francă *tappo*, iar în Italia, și supt forma langobardă *zapfo*.

Cuvântul *tapa* „dop de lemn“ se găsește și la Bulgari; cum însă el nu are o familie în această limbă și lipsește — pe cât se pare — în celelalte limbi slave, poate fi împrumutat din românește.

8. Împroșcă.

Forma veche a cuvântului, atestată la Moxa, *împročcă* (Cuv. d. bătr. I, 404/4), cf. și *pročcă* = proașcă (ibid. 375), exclude etimologia propusă de Cihac (II, 257), din paleosl. *prysnaŭi* „spargere, effluere“, oricât de apropiat ar fi sensul (cf. bulg. *pruskam*, „stropesc“, sârb. *prskati* „(be)spritzen“, trecut și la Albanezi: *perskât* „besprenge“). E evident că *împroșcă* derivă din *împročcă*, cu aceeași prefacere a grupului *čc* în *șc*, ca în *mučcă* > *mușcă*, *pičcă* > *pișcă*, bulg. *boričkam* > *îmbroșcăi*, *feričcat* (< *felicicatus) > *ferișcat*, ung. *bocska* > *boșcă*, ung. *bocsorszj* > *boșcârță*, rut. *hrička* > *hrișcă* etc. (cf. și *crăcmă* > *crâșmă*). Pornind de la forma veche, Hasdeu, (Cuv. d. bătr. I, 440—441) îl derivă din sârb. *pročkati* ‘a străpunge’, etimologie admisă și de Densusianu (Hist. l. roum I 365, 368) Din punct de vedere formal, etimologia aceasta e posibilă; dar cum să explicăm trecerea de sens de la „a străpunge“ la „a împroșcă“? Mi se pare chiar că sensul „a străpunge“ nu e cel exact. La

¹ Cf. Damé, *Terminologia*, p. 8 și 95 și Pamfile, *Industria casnică*,

Karađić găsim *pročkati* = *pročačkati*, iar acesta e tradus prin „durchstöbern, durchstochern, perfodio“. Hasdeu a consultat desigur dicționarul lui Karađić, și a tradus pe „perfodio“ prin „străpung“; dar echivalentele germane ne arată că traducerea latină trebuie înțeleasă ca „a scormoni, a scotoci“, ceea ce se potrivește și mai puțin cu *împroșcă* al nostru.

Tiktin (*Dicț. rom. germ.*), crede că trebuie să plecăm de la un cuvânt slav **proka* (serb. *prok*, pol. *proki*) „praștie“ și trimite la *proașcă*, pentru ca la *proașcă* să trimită la *împroșcă*¹. Mai explicit e I. Bogdan (*Organizația armatei moldovene în sec. XV* 439). El crede că atât munt. *prociță*, cât și aromânul *proaște* „praștie“ ar deriva din sârb. *pročka* (iar *împroșcă* din sârb. *pročkati*) „care ca și *prošta* derivă din prototipul slav. *porkŭ* = praștie, cf. ceh. *prak*, sorab. *prok*, polon. *proki* (plur.), molorus *poroky* (plur. literar *praky*), rus. *porokz* = bombardă, Mauerbrecher, ap. Miklosich, *Etym. Wört. p.* 259⁴.

Lucrul nu-i atât de simplu cum îl prezintă Bogdan. Tulpina slavă *pork-* a trebuit să dea în limbile slave de sud *prak-* iar în rusește *porok-*. De fapt în lista completă a cuvintelor care cuprind grupa *or+cons.* în sârbește, dată de A. Leskien în *Grammatik der serbokroatischen Sprache*, întâlnim pe sârb. *prača* „praștie“, corespunzând polon. *proca* (cf. și *praštia* noastră, din paleosl. *prašta*). Un *pročka* sârbesc sau bulgăresc, dacă există, nu poate fi reflexul slavului *pork-*. De fapt *pročka* se întrebuintează în sârbește numai în locuțiuni ca *sad je pročka* „de astă dată treacă-meargă“, și e deci un derivat din verbul *proći* (*prodjem*) „a trece“, care n'are nimic a face cu tulpina *pork-*.

Cuvântul românesc *proașcă* — de la care verbul *împroșcă* — ar trebui deci să fie un împrumut din rusește (sau rutenește) unde de fapt întâlnim în limba veche un *pórokŭ* tradus cu „Mauerbrecher, Sturmbock“ (rut. pluralul *poroki*, cu același sens). Posibil ar fi ca acesta, în legătură cu suf. *-ika* să fi dat un **poročka* (precum celalalt *porókŭ*, care însemnează „vițiu“ a dat în rusește *poročka* „batjocoră“), de unde să derive al nostru *proașcă*, dintr'un mai vechiu **poroačcă*; dar ar trebui să găsim în rusește

¹ La verbul *oproșcă*, atestat o singură dată în Istoria hieroglifică a lui Cantemir, cu înțelesul lui „împroșcă“ (*Fără nici o ispravă, din cuvinte deșarte numai oproșcându-se*, p. 33), Tiktin scrie: „presupune, dacă forma

măcar o urmă a acestei formațiuni. De altfel, precum vom vedea, *proașca* n'a fost niciodată un „berbece“ de dărâmat zidurile și nici cuvântul rusesc n'a însemnat „bombardă“, precum traducea Bogdan.

Cred că trebuie să plecăm de la alt cuvânt slav și anume de la verbul slav. *proč(t)katĭ*, pe care nu-l pot atesta decât în rusește, dar care poate să existe — și probabil a existat — și în vreuna din limbele slave cu care am fost noi în trecut în contact mai intim decât cu Rușii. Pawlowsky (*Russisch-deutsches Wörterbuch*) îl traduce prin „aufbrechen, aufgehen (Geschwür), sich entfalten (Knospen)“.

Desvoltarea semantică a verbului românesc ar putea fi următoarea :

S'a zis mai întâiu, în funcțiune intransitivă, *buba a împroșcat* „a spart, fășnind puroiul din ea“, apoi *puroiul împroașcă* „fășnește stropind“. Prin analogie s'a zis apoi despre fructele coapte: *am strivit bobul de strugure și a împroșcat*, în sfârșit: *tulumba împroașcă* „svârle apa“ sau *apa împroașcă din tulumbă* „iese fășnind și stropind“. Toată seria de modificări de funcțiune ce se nasc prin raportarea acțiunii verbale la om, le întâlnim și aici. Devenit subiect, *omul împroașcă* (=strobește) *apa* sau *cu apă* sau *cu tulumba de apă*; devenit complement: *apa, noroiul împroașcă pe om* „îl strobește, îl udă“ sau, cu dativul persoanei, *băltoaca împroașcă omului hainele* „i le strobește, udă, umple, murdărește“. Firește că *împroșcarea cu vorbe urite* nu e decât o expresie figurată, după *împroșcarea ca stropi de noroiu*; se poate zice apoi și eliptic: *a fost împroșcat de ziare* „batjocurit cu vorbe urite“.

Astfel verbul *împroșcă*, care la origine pare a fi fost un termen din domeniul restrâns al medicinei populare, și-a lărgit înțelesul spre a arăta „fășnirea unui lichid, care ieșind cu putere, se răspândește (în stropi) în toate părțile“. Limba a profitat de faptul de a putea exprima această idee compusă din mai multe elemente printr'un singur cuvânt și i-a extins întrebuințarea și asupra altor cazuri în care el putea înlocui cu succes o circumscrisiere. Astfel, de la lichide, s'a trecut la corpuri solide, ca cenușa bunăoară, care, aruncată asupra cuiva cu putere, îl umple: *Împroșcă pe bietul tâlhar cu cenușă drept în ochi* (Șez. I, 280/29).

curgă asupra cuiva, lovindu-l multe deodată pe tot corpul. În funcțiune intransitivă, care amintește încă imaginea puroiului care iese stropind din abces: *Din toate părțile împrășcau pietrele ca ploaia* (Drăghici, Robinson, 112); în funcțiune transitivă: *Luară pietre de-l împrășcă* (Dosoșteiu, *Viața of.*, 29). Prin analogie s'a zis apoi și *a împrăcică cu tunurile* (Moxa, ^{404/4}) cu sensul de „a azvârli ghiulele cu tunurile“, deci „a bombardă“.

Rămâne de stabilit raportul între *împrășcă* și substantivul *proașcă*.

Impresia primă pe care o avem este că verbul e derivat din substantivul *proașcă*, care azi e o jucărie de copii în formă de siringă, un „pușcociu“ (cum i se mai zice în alte părți), cu care se *împrășcă* apă. De sigur că plecând de la acest sens, *a împrășcă* ar fi avut mai întâiu însemnarea de „a face să țâșnească apa din proașcă“ și toate celelalte accepțiuni s'ar explică ușor din acest înțeles original. Greutatea e însă că pentru acest *proașcă* nu găsim o explicație etimologică.

Dar mai e ceva. *Proașcă*, în vechime și *proșcă*, mai are și alte sensuri care ni-l arată a fi un substantiv postverbal. Astfel, cu înțeles abstract, însemnează „aruncătură de pietre“ (*Ucis în proașcă cu pietri* Dosoșteiu, *Viața sf.* 199,₂ *Locul ce se chiamă Proșca-pietrii* id. ib., 31), iar ca termen ce indică o distanță: „cât ai aruncă cu o piatră s. cu o săgeată“ (*Locuind doaă proșce de la apele ciale calde* id. ib., 13,₂ *Au șezut în preajma lui departe ca o proșcă de arc* Biblia 1688, p. 14). Expresia: *a pune pe cineva (în) proșcă* însemnă la început „a-l expune lapidării, săgetării“, întocmai precum *a fi în bată* (postverbal de la *a bate*) însemnează a fi în bătaia jocului (cf. *Dicț. Acad.*); din ea s'a extras apoi substantivul *proșcă* = germ. Zielscheibe (*Îi pusără în proșcă de-i săgetară* Dosoșteiu *Viața sf.* 111,₂ *L-au pusu-l proșcă de l-au ucis cu pietri* id. ib., 27. *Turcii ca 'ntr'o proașcă săgetă într'ânșii*, Let. I, Add 72/₁₀. *Voiu întrei săgețile slobozindu-le la proașcă* Biblia 1688, p. 211 = quasi exercens me ad signum). Tot sens abstract are cuvântul în expresiile *a da (a face) proașca în ceva* (Alecsandri, Odobescu, Coșbuc) = a da busna, năvală, împrăștiind în toate părțile. Atât că aici s'a amestecat puțin și cuvântul „praștie“ (cu care îl traduce chiar Alecsandri în glosarul la Teatrul său p. 1727, cf. și *pruașcă = praștie* Șez. V, ^{120/3}) și verbul „împrăștiă“. Vom considera deci și *proașca* copiilor tot ca

Intr'adevăr, substantive postverbale cu înțeles concret nu sânt tocmai așa de rare precum s'ar putea crede. Iată câteva exemple: *cață* 'instrument cu care se *cață' (< lat. **captiare*) = prinde; *proaptă* 'lemn cu care se proptește ceva' (ar putea fi o reconstruire din *propteă*, simțit ca diminutiv, de fapt singular nou din *proptele*, de la *propteală*); *sprijoană* 'lemn în care se sprijonește (= spirijinește) ceva'; *hartoiu*, *fărtoaie* 'drum la loc costiș pe care lunecă săniile' din *hartoi* = *fărtoi* 'a lunecă' (din ung. *fartolni*); *scaldă* 'baie' (din scaldă); *leagăn* (din legână); *tun* (din tună); arom. *alurică* 'lunecuș' (din *aluric*); *răcă* 'gaură în pământ la unele jocuri de copii' (care se face răcâind în pământ); *plimbă* 'rampă', propriu 'lemnul pe care-ți plimbi mâna' (când te dai jos pe scări); arom. *bată* 'cursă de șoareci (care se bate = se închide cu zgomot)'; *papă* 'mâncare' (de la a păpă); dacor. arom. *toacă* 'instrument cu care se toacă' (însă și cu înțeles abstract: 'vremea când se toacă'); *refec* 'partea refecată a hainei'; vechiu este *tenda* (din *tendere*) > *tindă*. Postverbalele care însemnează numiri de instrumente pot fi la origine nomina actoris (*bată* = *bătător*), deci de același fel ca: *moacă* 'om care mocăe', *ceahnă* „câtea“ (care chește cf. DR. III, 675), *gaibără* (cf. acest volum p. 672), *tândală* 'care tândălește', *Păcălă* 'care păcălește', *râmbă* 'animal care rămbă', *codobăț* 'pasăre care bățăe cu coada', *bâză* 'insect care bâzâe' etc.

Intocmai precum *toaca* e și 'instrumentul cu care se toacă' dar și 'vremea când se toacă', tot astfel *proașca* e și 'instrumentul cu care se împoașcă', dar și 'distanța la care se împoașcă'. În sfârșit, precum verbului *înjunghia* îi corespunde postverbalul *junghiu*, sau lui *împletii* postverbalul *pleată*, tot astfel lui *împroșcă* îi corespunde *pro(a)șcă*, fără prefix. Deși forma *proșcă* nu e atestată, ea a existat de sigur ordinară la noi și numai mai târziu i s'a adăugat prefixul *în-*, fără a-i schimba înțelesul.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

9. Împrospătă.

În limba literară verbul acesta are înțelesul de „a face proaspăt, a învioră“, etc. și este, evident un derivat din adjectivul *proaspăt*. În Țara-Hațegului însă cuvântul se întrebuițează într'o accepțiune cu totul diferită. Glosarul publicat în *Revista crit. -lit.* anul III

(p. 157) ne dă: „*împroaspăt, -are* = cert pe cineva cu vorbe aspre și nealese“. O trecere de sens de la „rafraîchir“ la „gronder“ e atât de neașteptată, încât trebuie să presupunem că avem a face cu un omonim.

De fapt, *Lexiconul Budan*, dă cuvântul *prospetez, -are*, pentru care stabilește două înțelesuri: „1. Oaspet [= ospătez], convivo, excipio, bewirten, tractiren, empfangen; 2. port [= mă port cu cineva], habeo, adhibeo, Jemanden gut oder schlecht begeben, behandeln, tractiren“.

Acest cuvânt desleagă enigma. Alături de *hospito(r)* trebuie să fi existat în latina populară un **perhospito* „a ospăta de tot, bine“, care trebuie să dea la noi *proaspăt* sau *prospetez* și care are, după *Lex. Bud.* tocmai înțelesul de „bewirten“. Sinonimul german „traktieren“ ne indică în același timp calea spre a înțelege al doilea sens, tradus de *Lex. Bud.* tot cu „traktieren“; atât doar că dezvoltarea semantică s'a întâmplat în sens invers. Lat. *tractare* (franc. *traiter*, ital. *trattare*) care se traduce prin germ. „behandeln“ a ajuns să însemne în limbile romanice (și din acestea, în nemțește) „a cinști pe cineva cu ceva, a-l ospăta“ (nemțescul *Traktier* însemnează chiar „cârciumă“ și „bordel“); îl avem și noi în neologismul *a trată* = a se purta (bine, rău) și a ospăta, a face cinste.

În *Lex. Bud.* se spune că *prospătă* poate să însemneze „a trată cu cineva bine sau rău“. Se pare că în unele părți s'a generalizat înțelesul din urmă, probabil din expresiuni ironice de felul lui „dar bine (=rău!) te mai porți cu mine!“ Astfel se explică înțelesul dat din Țara-Hațegului pentru forma la care s'a mai adăugat și prefixul *în-*.

N. Drăganu îmi comunică că verbul *prospătă* se întrebuințează și în Ardealul de miază-noapte. Astfel, în comuna Ambriciu (jud. Solnoc-Dobâca) el însemnează: „a mânca, a se ospăta bine“: *Bine ne-am prospătat, bogdaprosti!* Se zice și „despre câinii care au mâncat bine și se ling pe bot“. În Zagra, Năsăud și Mititei (jud. Bistrița-Năsăud) e cunoscut în celalalt sens, de „a ocări a sfâdi, a muștra, a da peste nas“: *l-o prospătat cum se cade!* Tot în acest sens mi-l comunică părintele Pletosu, din Bistrița: „a sfâdi pe cineva, fără să-l atingi însă cu mâna“.

Rezultă deci că acest element latin are încă o întindere destul de mare în Ardeal unde-l găsim la Hațeg și Bistrița

10. Răcănel.

Pentru denumirea „brotacului“ (Hyea arborea) avem în diferite regiuni următoarele denumiri care aparțin în mod vădit aceleiași familii:

racachiciu = brotăcel: o broască mică verde, care de pe frunza câte unui pom din grădină face un zgomot mare, mai vărtos când timpul e a ploaie și căreia sătenii îi mai zic și *protocâr*, fiind bun de gură ca și un avocat (Frâncu-Candrea, Moții 104);

racalêț = Laubfrosch (Marian, Chrom. 54);

racalici(u) = brotac (Barcianu), buratec (Leon, Med. pop. 81);

răcănel (*racanel* Marian, Chrom. 54) = broască mică verde (Mehedinți și Dolj, Chestionarul Hasdeu IV 188, IX 5), brotac (Densusianu, Țara-Haț), brotăcelul verde ce șede pe tufe și arbori (Rev. Crit. III 166), buratec (Leon, Med. pop. 81), Laubfrosch (Jahresber. III 325). *Când brutacii, răcăneii cei verzi, se sue sus pe lemne, atunci are să vie ploaie* (I. Ionescu, Mehedinți 65). *La 1 Martie și în seara când auzim prima oară răcăneii, să te tăvălești în curte* (Grigoriu-Rigo, Med. pop. II 19);

răcățel = răcănel (Damé);

răcățel = brotăcelul, broasca ce cântă, după credința poporului, a ploaie (Zagra, jud. Bistrița-Năsăud, comun. I. Corbu), buratec (Leon, Med. pop. 81). *Racateții* = brotăceii (Pamfile, Văzd 97). *Incepe a mișcă gușa ca un racateț* (Marian, Orn. I 89).

Tiktin DRG. mai citează forma *răchițel*, care s'a născut prin contaminare cu „răchita“ pe care brotacul se așează, și, din Moldova vestică, *răcămete*, pe care-l dă și Viciu GI din Târnava-mare, cu sensul figurat de „copil murdar“ (ca termen de dispreț), dar care în alte părți e nume de plantă, după Lexiconul Budan „captalana galbenă“ (un fel de brusture), iar după I. Berescu (Țara Oltului III No. 12) *răcămnete* = măcriș, plantă cu gust acru-dulcișor, ce se găsește prin ierburi primăvara.

Numirile acestea au corespondente în limbile romanice, mai ales în dialectele italiene, pe care Meyer-Lübke le citează în REW. No. 7019, împreună cu cele românești. Acestea înseamnă sau „Laubfrosch“, sau „Kriekente“ sau „grüne Eidechse“. Meyer-Lübke adaugă că numirea șopârlei verzi i s'a dat prin analogie după brotăcelul verde. iar brotacului și ratei după stri-

gâtul lor; cuvântul îl consideră de origine onomatopeică și reconstruește un tip latin vulgar **rakanus*.

Pășind pe calea indicată de măiestru, cred că se pot aduce câteva explicări de amănunt care nu sânt lipsite de interes.

Mai întâiu ce e acest **rakanus*?

În latinește e atestat un verb *racco*, *-are*, cu varianta *ranco*, *-are* „a urlă“ (despre tigrău). *Racco* este de sigur forma cu geminațiune expresivă (cf. în urmă Millardet, RLR. XLI, 7, 274, 308) a lui **raco*, iar *ranco* varianta aceluiași verb, cu nazală intercalată înainte de velară. Formele romanice citate de Meyer-Lübke pleacă, într'adevăr de la câteși trele variantele *rac-*, *racc-* și *ranc-*; din cele românești nu mai putem recunoaște azi dacă avem a face cu *c* sau *cc*. Walde LEW². 639 admite și el un **raco*, iar de la acesta derivă însuși numele „broaștei“ în latinește: *rāna* < **racsna*. El mai admite înrudirea acestui **raco* cu *rago* (> rom. *rag*) și e interesant că acest verb a pătruns în vremuri vechi în limba Germanilor moselani, unde s'a născut derivatul **ragīlo*, păstrat până azi în limba Sașilor ardeleni ca *Reggəl* cu înțelesul de „broască“ (G. Kisch, *Korrespondenzblatt* XLVI—1923—p. 73).

De la acest verb onomatopeic a fost derivat prin sufixul *-īno* (despre care cf. acum și N. Drăganu în acest volum p. 509 ș. u.) un **rac(c)īno*, *-are*, care a devenit **rac(c)ano* ca în cazurile arătate de mine la pag. 396—397, de sigur printr'o reacțiune față de legea fonologică care ar fi alterat pe *c* înainte de vocală palatală, modificând astfel caracterul expresiv al cuvântului (cf. DR. I 93 ș. u.). De la verbul **rac(c)ano* s'a născut substantivul postverbal **rac(c)anus* sau **rac(c)ana*, cu diminutivul **rac(c)anellus*. Acesta a dat pe *răcănel*¹ al nostru, cu asimilarea *n-l* în *l-l*, **racălel*, de unde, prin substituire de sufixe, *răcăleț* și *răcăliciu*.

Tot astfel trebuia să se schimbe **rac(c)īto* în **rac(c)ato*, de unde românește **racăt* și derivatele *răcăteț* (quasi **rac(c)iticius*)

¹ Cât despre *răcan*, nume de batjocură dat recruților, acesta ar putea fi o reconstruire din *răcănel*, deci un fel de „broscoiu“. Cum însă e greu a ghici asociația de idei ce a avut-o cel ce a întrebuițat întâia oară această glumeață transformare a cuvântului *recrut* (cf. și *rătan* de la *răt*, întrebuițat cu același sens) nu putem ști dacă nu avem a face cu un alt cuvânt bunăoară cu un augmentativ în *-an* de la *rac* („unul care merge de-andăratele, ca racul“).

și, cu schimb de sufix, *răcățel*. Cât despre forma *răcăchiciu*, aceasta presupune un verb **răcăcă* < **rac(c)ico* (**rac(c)aco*), cu schimbul obicinuit între *-ito* și *-ico*, despre care vorbesc la alt loc (p. 678–679); mai probabil e însă că *răcăchiciu* e o transcriere stângace pentru *răcățio*, în loc de *răcățiciu*, și născut prin substituire de sufix din *răcăteț*.

S'ar putea ca forma *răcăteț* să derive și de la un abstract **rac(c)itum* (**rac(c)atum*), derivat din *rac(c)are* ca *sonitum* din *sonare* sau ca *ragăt* (alături de *raget*) din *rage*. Un astfel de derivat de la un abstract pare a fi și *răcămete*, derivat cu sufixul *-ete* (< *-ef*) de la un **răcame* < lat. pop. **rac(c)amen*¹.

11. Scâlciã.

Cihac II, 39 aducea pe *scâlciã* în legătură cu *câlți*, apropiindu-l de paleosl. *klzklz* „tramă“, *szklzčiti* „crispare“. Dar de la *klzci* (pluralul lui *klzklz*) avem pe *câlți* al nostru, iar de la verbul **klzčiti* pe *încâlci*. De aceea Tiktin (Dicț. rom. -germ.) are dreptate când desparte pe a *scâlciã* de aceste cuvinte, dar nu mai are dreptate când îl aduce în legătură cu lat. *calcare*. Orice tip latin am reconstrui, nu putem ajunge decât la **scalco* (**excalco*), sau la **scalț* (**excalcio*, cf. *încalț*). Dar și din punct de vedere semantic, apropierea de cuvântul latin e mai mult înșelătoare. Căci sensul obicinuit azi al cuvântului de „éculer (une chaussure)“ este un înțeles specializat din cel mai larg de „a mută cu puterea de la loc, a scrinti“. În BiHOR până azi cuvântul însemnează „a scutură tare“ (Conv. lit. XX, 1017), iar în poezia populară cu caracter mistic se spune bunăoară despre Muma-pădurii: *Tu colțato, Tu strâmbo, Tu scâlciato* (Mat. folc.

¹ Exclusă mi se pare derivarea cuvintelor românești din verbele onomatopeice slave *rykati* și *ryknanti*, care au dat la noi *răcăl* (în textele vechi) „a urlă“ (despre lei) și *răcni*. Nu numai corespondentele romanice arată originea latină, ci și sufixele neobicinuite la derivate românești din onomatopee de origine slavă. O chestiune mai grea de rezolvit e dacă cu tulpina *rac-* nu s'a amestecat și lat. *raucus*, care în derivate accentuate pe sufixe trebuie să dea la noi tot *răc-* și care se regăsește, probabil, și în al nostru *răguși* (**răcuși* + *gușă*). Aproximarea formală și de sens între *rac(c)o* și *raucus* eră atât de mare, încât o contaminare a lor eră aproape fatală. Astfel la Engadini, alături de *roch* și *rochezza* (< *raucus*) găsim și *rac* „răgușit“, *racca* „răgușală“, în Tirol *ragos* „enroué“ (cu abstractul *rago-dera*), apoi span. port. *ronco*, cat. *ronc* „răgușit“ < *raucus* + *rancare* etc.

I, 596). Sensul original se cunoaște și în derivatul *scâlcea* (Viciu, Gl.) și *scâlcează* (cu suf. de origine albaneză -*ză*), care e un aparat de prins pești, constând dintr'o scândură tare de care e prinsă o nuiă în formă de arc; ținându-se cu mâinile de această nuiă groasă și apăsând cu piciorul de scândură, pescarii mută de la loc pietrele pârâului și tulbură apa.

Acest sens de „a mută sau mișcă (cu violență) din loc, a scrinti“ ne indică originea cuvântului, care e bulg. *kzľca* „verstauchen, verrenken“, refl. „sich verrenken, sich krümmen, sich winden“, sau, mai exact, *iz-, iskzľcamz* „verrenken, verdrehen“. Prefacerea lui *scâlču, scâlčare* în *scâlciu, scâlciare (scâlciere)* e a se asemăna cu *sașiu, sfășiu, fachie* etc.

12. Smirdar.

În Bran am auzit cuvântul *zmirdar* cu înțelesul de „șneapăn“ (= germ. „Wacholder“). Am crezut totdeauna că e un derivat de la *zmirdă*, care prin Brașov și împrejurime (Jahresber. VIII, 85: *znirdă*) e o variantă a lui „smirnă“¹. Intr'adevăr „șneapănul“ se întrebuințează în multe regiuni la „afumat“ (aprinzându-se o rămurică sau boabele uscate) și de aceea în unele limbi numirea lui e cea de „afumător“, astfel la Albanezi: *defene* sau la Cehi *kadik* (de la *kaditi* „a cădi“)²; tot astfel se explică numirea de *bradul-ciumii*, căci cu el se afumă (= desinfectează) de ciumă, sau cea de *tămâier* (Jahresber. IX, 230: „fiindcă boabele lui se întrebuințează la afumat“); acest din urmă nume face și mai clară etimologia *zmirdă* „smirnă“ : *zmirdar*, ca *tămâie* : *tămâier*.

Se pare însă că *zmirdar* în accepțiunea de „Wacholder“ este secundar. Văd la Panțu și în celelalte izvoare că *smirdarul* este alt arbust, care crește pe munții noștri înalți și adecă „Rhododendron“, nemțește „Alpenrose“, căreia în alte părți i se zice *pop de le* sau, din cauza florilor sale roșii și binemirosi-toare: *bujor (-de-munte)*, *ruja-munților*, *trandafir(aș) de-munte*, sau din cauza formei sale: *merișor*, sau, din cauza frunzelor sale asemănătoare: *iederă*, sau, prin confuzie, *cocăzar*. În Chestionarul lui Hasdeu găsesc, fără de-

¹ Forma aceasta se explică prin asimilarea lui *m-d* în *m-n*, care, deși puțin obicinuită, o mai întâlnim în *molid* > *molin* (Banat, din Chestionarul Hasdeu XVIII, 40).

² Jokl, *Linguistisch-kulturhistorische Untersuchungen*, 191.

scripție, în județele Olt și Teleorman, numirea de floare *smirdă*, care e, probabil, floarea însăși a *Rhododendronului*. Ca formație *smirdarul* e „purtătorul de smirde“, întocmai ca celelalte numiri de pomi sau tufe în *-arius*, precum: *aguridar*, *afinar*, *coconar*, *cocăzar*, *frăgar*, *pănar* ‘salcâm’, *pomițar*, *rujar*, *tămâier*, arom. *punar* ‘prun’ ș. a.

La Dioscorides se găsește numele de plantă *μυρρίς*, *-īdos* pe care dicționarele îl traduc prin „myrthenähnliches Kraut“ și care a trecut și la Latini supt forma *myrris*, *-īdis* (la Plinius), identificat (Georges) cu „mirtul“; de la acesta, sau dintr’un *flos* sau *rosa* **myrřida* (din *myrra* + *īdus*, cf. *myrřinus*) „floare cu miros de mirt“ poate să derive al nostru *smirdă*. Cât despre *s-* inițial, el a existat chiar în cuvântul grec prin amestec cu **σμύρον* (cf. Boisacq *DELG.* p. 652) sau printr’o apropiere de *σμύρνα*, cu care, precum văzurăm, cuvântul a fost confundat și pe teren românesc. Redarea lui *y* prin *ī* (rostirea dialectală e *șhirdar*, *zhirdar*) o avem și în *gryllus* (< gr. *γρύλλος*) > **grire* > *grier(e)* (cf. DR. I, 381—382) și ea se găsește și la Italieni, și nu numai în *mirto*, care pare a fi cuvânt cărturăresc, ci și în cuvinte populare ca *conchiglia* < *κογχύλιον* și *giro* < *γύρος* (cf. Gröbers *Grundriss* I² p. 669).

Smirdarul nostru fiind o plantă care crește numai pe munți, la înălțimi mari, n’ar fi exclus ca el să fie autohton în limbă, aparținând grupului de cuvinte indoeuropene reprezentate prin grec. *(σ)μυρρίζω* „ung cu parfumuri“ (mai târziu „miros“, cf. și *σμύρις*, *-īdos* „émeri“), germ. *schmieren*, slav. *smradŭ* (cf. rom. *smârd*¹) și poate, lat. *merda* (cf. Boisacq *DELG.* p. 886).

13. Stârni.

Originea lui *stârni*² mi s’a limpezit din expresia auzită deunăzi: *Udă mătura, că stârnești tot praful!* E un verb derivat din substantivul *târn* „mătură de nuiele“³. Inițialul *s-* nu e aici

¹ Cu acest cuvânt s’a amestecat *smirdarul* dând varianta *smârdar*, citată de Panțu *Plant.* s. v.

² Etimologia lui Cihac II 369, din paleosl. *strŭmitŭ* «prorumpere, impetum capere», rus. *stremitŭ* „chasser, pousser, diriger“ nu e acceptabilă.

³ Tot de la *târn* avem derivatul mai nou *a târnui* „a mătura cu târnul“, iar ca termen glumeț «a bate cu târnul» și în urmă „a bate, a maltrată“ încât se poate zice și *de păr îl târnuiă* (Teodorescu, *Poezii pop.* pag. 597b).

numai protetic, ci un element derivativ însemnător: *s-târ-n-esc praful* nu înseamnă numai „îl mătur (cu târnul)“, ci și „îl ridic de la locul lui“. Recunoaștem deci în acest *s-* inițial funcțiunea latinescului *ex-*, sau mai bine zis, influența unor verbe apropiate ca sens, precum *sculă*, *scoate*, *scotoci*, *scormoni*, *scorni* etc.

Desvoltarea mai departe a sensului acestui cuvânt arată următoarele etape principale: În mod figurat s'a putut zice și *vântul stârnește praful* = îl ridică măturându-l; apoi: *s'a stâr-nit un vânt puternic, o furtună, o vijelie* = s'a ridicat un vânt puternic care vine măturând praful, frunzele etc. pe drum.

Precum se întâmplă de atâtea ori în evoluția semantică¹, așa și la *stârni*, nota principală și etimologică a cuvântului — „a mătură“ în cazul nostru — se palizește până la deplina dispariție, pentruca altă notă, accesorie — „a sculă, a scormoni“ — să devină predominantă. S'a zis deci și *a stârni un iepure* = a-l scorni din cuib. Acest termen de vânătoare s'a putut generaliza apoi, încât avem și: *a stârni pe cineva (din așternut)* = a-l sculă, a-l trezi, a-l deșteptă în mod brusc², iar în urmă, și în funcțiune reflexivă, *a se stârni* = a se deșteptă, a se trezi (sărind din pat).

Sextil Pușcariu.

a) Elemente latine.

1. Cea! ceala!

Filologii ungurii³ și Tiktin⁴ sânt de părere că interj. *cea!*, *ceala!* ne-ar fi venit din limba maghiară, unde se întâlnesc următoarele forme simple: *csá!* *csa!*, *csáh!* *csálé!*; compuse cu altă interjecție sau prevăzute cu un sufix: *csára!*, *csával!*, *csárú!*, *csá ne!*⁵; derivate: *csábal*, *cságat*; *csábeli*, *csás* (*csáskezü*); *csárahajszra*, de unde se crede că a pătruns în slovenă și cehomoravă în forma *ča!*

Dar deși ung. *csá!* are, cum vedem, o familie destul de numeroasă, ea nu e așa de firească ca de pildă aceea a lui *hajszr*

¹ Cf. *Din perspectiva Dicționarului* p. 7 ș. u.

² *Cădeà acul într'o medelniță de sună și-l stârniia de să sculă* Dosofteiu, *Viața sfinț.* 3. v.

³ Cf. Gombocz-Melich, *MEtSz.*, 781.

⁴ *DRG.* 319.

⁵ Pe *ne*, *nea* îl avem în românește probabil din ungurește. Cf. și formele *cselö*, *cselé*, *ibid.*, 922.